

ZE ZEGGEN DAT
IK GEEN MEID BEN

DE SCHORSING VAN FOEKE DILLEMA
MAX DOHLE

Ze zeggen dat ik geen meid ben

De schorsing van Foekje Dillema

Max Dohle

ISBN/EAN: 978-90-9026255-0

Voorwoord

Als Foekje Dillema op 13 juli 1950 teruggaat naar de trein om haar koffer te pakken, vragen haar teamgenoten wat er aan de hand is. “Ze zeggen dat ik geen meid ben”, antwoordt Foekje en ze verlaat de trein om voor het leven geschorst terug te keren naar Burum.

De keuring en schorsing van Foekje Dillema is een complexe geschiedenis. Veel complexer dan de mededeling ‘ze was een vrouw’, complexer dan te veronderstellen dat ze slachtoffer was van een complot gesmeed door Jan Blankers.

Wie zich een goed en genuanceerd oordeel wil vormen over haar schorsing, moet zich verdiepen in genetica, biologie, vrouwengeschiedenis, sportgeschiedenis, seksetesten, moreel besef. Chromosomen, hormonen, schaamte. Het zijn allemaal facetten van deze complexe geschiedenis.

Foekje Dillema was een van de vele vrouwen die tussen 1950 en 2011 zijn geschorst. Hoe graag Nederlanders - en de Friezen in het bijzonder - het ook zouden willen: Foekje Dillema vormt geen uitzondering op al deze geschorste vrouwen. De geschiedenis van Foekje gaat in feite ook over al deze tientallen vrouwen. Geen van hen was een man. Ook Foekje niet. Maar ze hadden wel allen een verstoorde geslachtsontwikkeling. In lekentermen: ze hadden mannelijke geslachtskenmerken. Ook Foekje. De bonden meenden dat deze vrouwen daardoor oneerlijk voordeel hadden op andere vrouwen. Dat is de keerzijde van het concept Fair Play. Het is de enige categorie sporters die nergens aan mee mocht doen. Ze werden buitengesloten. En zo voelen ze zich ook. De geslachtstest is een donkere bladzijde in de sportgeschiedenis. En die is nog steeds niet helemaal omgeslagen.

Dit boek is een beschrijving van de sportloopbaan van Foekje Dillema gevolgd door een uitleg over haar schorsing. Het geeft antwoord op de vragen Wat was de diagnose van de keuringsarts? Was Foekje een vrouw? Is Foekje terecht of niet terecht geschorst?

Foekje als hardloopster

Er was eens een eikel.... Zo zou deze geschiedenis kunnen beginnen. Maar het is geen sprookje dat eindigt in een lang en gelukkig leven. De Assepoester uit dit verhaal, was weliswaar een geminacht kind, maar ze werd niet bevrijd uit haar armzalige bestaan. Hoewel Foekje Dillema wel twee jaar lang gelukkig was. Ze leefde helemaal op als hardloopster, ze voelde zich vrij, ze schitterde op de atletiekbaan, liep voor koning en vaderland. Maar haar leven werd daarna vergald door het bestuur van de hardloopbond en mogelijk ook door haar eigen angsten. De Atletiekunie maakte niet alleen een eind aan Foekjes sportaspiraties, maar ook aan de wijze waarop ze naar zichzelf keek.

Toch begint het met een eikel. Een eikel bevrucht door een mannelijke zaadcel. De eikel was dus voorbestemd om uit te groeien tot een jongen. Een jongen die naar de vernoemingstraditie op het platteland Foeke zou gaan heten, naar opa Foeke. Maar Foeke werd Foekje. Wat ging er 'mis' met die eikel? Waarschijnlijk is de cel fout gaan delen. Wat we in elk geval weten, is dat er een mannelijk chromosoom in Foekjes DNA is aangetoond. Dat had ongetwijfeld invloed op haar geslachtsontwikkeling. Van buiten was dat niet zien, en bovendien kreeg ze er pas echt mee te maken in de puberteit.

Foekje Dillema is geboren op 18 september 1926 in Burum op de grens van Friesland en Groningen. Niemand weet dan dat Foekje een heel bijzonder kind is met een bijzondere genetische opmaak. Ze kunnen het ook niet weten. Er is dus ook geen reden om te twifelen aan haar geslacht. De eerste seksetest die ze onderging was direct na de geboorte: een meisje. Ook haar broers en zussen hebben nooit iets bijzonders gezien aan Foekje. Er zouden nog twee seksetesten volgen. In 1950 in opdracht van de Atletiekbond en na haar dood op verzoek van de NPS in een forensisch lab. Vader Pieter Dillema geeft Foekje in 1926 aan als meisje bij de burgerlijke stand. Kind van het vrouwelijk geslacht staat op de geboorteakte.

Als kind was Foekje een mooi meisje, de mooiste van het gezin vond haar oudste zus Aafke. Foekje groeit op in een groot gezin. Er zullen uiteindelijk acht kinderen zijn. Het gezin Dillema woont in bij grootvader Foeke, een bazige man. Opa Foeke handelde in brandstof. Hij had een huisje kunnen kopen in Burum. De vader van Foekje was werkloos en werkte verplicht in de werkverschaffing. Hij heeft onder meer meegewerkt aan de indamming van de Lauwerszee. Het moet zwaar zijn geweest als groot gezin rond te komen van een uitkering uit de werkverschaffing.

Vader Pieter is een natuurmens en Foekje ook. Sport en natuur zijn de belangrijkste bijzaken in haar leven. Ze is als meisje en later als vrouw vaak te vinden met een hengel aan de waterkant. Net als Fanny Blankers, maar samen vissen was er niet bij. Langsfietsende jongens roepen dan wel eens "Hé Foekje, ben je nu een man of een vrouw", om vervolgens snel door te fietsen. Ze plagen haar. Ze is ook een opvallend verschijning.

Tymen Wierstra schrijft: 'Ik herinner me Foekje Dillema nog best. Ze kwam regelmatig, toen ik nog zo'n 15 jaar oud was, bij het eerste van Kollum kijken. Daar stond ze dan, meestal moederziel alleen, in een lange leren jas stoïcijns naar de wedstrijd te kijken. Natuurlijk herinner ik mij de kwalificaties die toen de ronde deden [...] Een broer van haar, volgens mij de jongste, zat in hetzelfde klaslokaal als ik destijds, hij in de 8e en ik in de 6e klas

van de openbare lagere school te Kollum. Ik weet nog goed dat hij, Mient, ook heel goed in sport was, een grote jongen, zeker in vergelijking met mij destijds. Verder hebben we nog een kwajongensstreek met Foekje uitgehaald, maar die stond los van haar geaardheid [bedoeld is 'sekse' red.] en had ieder ander kunnen overkomen. Er was bazaar in Burum en wij als Kollumer kwajongens gingen daarheen. Ik meen me te herinneren dat het in een soort schuur was en Foekje stond bij het buks schieten. Ze hadden de hoofdprijs, een eend, echter naast het doelwit gehangen, van die kaartjes in een blikken toeter. Wij hebben vaak buks geschoten en de eend vol lood gepompt. "Nou", zei Foekje, "jim kinne d'r ok niks van". We hadden graag geweten hoe de hoofdprijs op tafel is gekomen.'

In de jeugd van Foekje is er weinig tijd voor sport. In een groot gezin is het altijd aanpoten en de oorlog gooide ook roet in het eten. Foekje is als meisje al een snelle loper. Dat herinneren klasgenoten zich nog wel van de oranjewedstrijden op school. Ze is niet te verslaan.

Hoe was Foekje als kind? Foekje was een buitenbeentje in het gezin Dillema. Ze was stil, gesloten en een beetje humeurig. Foekje blonk niet uit in sociale vaardigheden. Ze zou ook niet zoals haar zussen als hulp voor dag en nacht het huishouden doen in een gezin in de stad. Mogelijk hebben ook haar ouders wel beseft dat dat geen optie was. Foekje bleef altijd bij haar ouders wonen. Ze had een aantal 'huizen' in de omgeving en werkte soms op boerderijen. Daar was ze als kind ook al vaak te vinden. Op een zwoele zomerdag lag ze samen met een vriendin onder het raam van boer Ippe. De boer en zijn vrouw hadden die middag gekozen om te vrijen. "Soetjes an Ippe!" zei de boerin gedurig. 'Soetjes an Ippe' zou altijd een gevleugelde uitspraak blijven tussen beide vriendinnen, die het verhaal nog wel eens wilden opdissen in het bejaardenhuis waar ze aan het eind van hun leven samen verbleven.

Vanaf haar twaalfde is Foekje gaan werken als hulp in de huishouding. Niemand van de kinderen kreeg meer scholing dan de lagere school. Als de schoolplicht voorbij was, moest je aan het werk. Foekje is haar hele leven huishoudelijke hulp gebleven. Daarnaast gaf ze op vrijwillige basis gymnastieklessen bij de plaatselijke sportvereniging. En ze volgde vrijwel alle sporten op tv en ook de plaatselijke wedstrijden. Ze ging er vaak alleen heen, later met haar zwager en nog later met de zoon van haar broer Foeke: ook al Foeke geheten. Samen op de brommer door het Friese land. Later in een Opel Kadet met 50 over de snelweg: Foekje was een gevaar op de weg. Van haar eerste salaris laat ze haar steile haar permanenten, iets wat ze haar gehele leven zal volhouden. Haar karakteristieke krullen zijn van de kapper.

Als Foekje in de puberteit komt, begint testosteron op te spelen. Testosteron afkomstig uit testikelweefsel of uit een testikel in haar buik. Haar stem gaat omlaag en ze krijgt lichaamsbeharing die je als meisje niet wilt. Bovendien blijft de menstruatie uit. Er wordt thuis niet over gesproken, maar haar moeder zou ongetwijfeld verteld hebben dat er laatbloeiers zijn. Als Foekje aan zichzelf heeft getwijfeld, heeft ze dat in grote eenzaamheid gedaan. Want over dergelijke onderwerpen viel niet te praten in de gezinnen in de jaren 40. Zoals er later ook nooit in het openbaar gesproken zou worden over de schorsing van Foekje. Hoewel Friesland Foekje nu graag in de armen sluit, was er toen niemand die het voor haar opnam.

In het voorjaar van 1948 wordt Foekje 'werkend lid' van de gymnastiekvereniging Vlugheid en Kracht in Kollum. Vlugheid en kracht bezat Foekje beide. Ze is dan 21 jaar oud en woont bij haar ouders in de Herestraat in Burum. Op de achtjarige Mient na zijn alle broers en zussen getrouwd en het ouderlijke huis uit. Er is dus tijd voor ontspanning. De vereniging V&K heeft bestaan van 1886 tot 1960. Foekje is lid geweest van 1948 tot 1956.

Nederland is net bevrijd en mensen, vooral jongeren, wilden ook vrijer zijn. De nazi's hadden hun immers hun jeugd afgepakt en er moest flink wat ingehaald worden. De mid-delen waren nog wel beperkt, want voedsel en kleding waren op de bon. In de oorlog behoorde sport tot de gewone zaken van het leven. De Duitsers hadden alle (ruziënde) clubs opdracht gegeven zich aan te sluiten bij hun nationale bond. Daar waren de bonden niet ongelukkig mee en zij hebben dat na de oorlog dus ook voortgezet. Dat was niet makkelijk, want in de sportbonden had het voor en in de oorlog gewemeld van NSB'ers. Dat was zeker ook zo in de Atletiekbond. Na de oorlog verlieten clubs in sommige takken van sport dus weer in hoog tempo de bonden, omdat die niet zuiver op de graat waren geweest. Sporters die aan wedstrijden deelnamen, liepen de kans geschorst te worden als hun vereniging niet bij de nationale bond was aangesloten. Ridders op de korte baan werden daarom regelmatig geschorst. De KNAU is na de oorlog ook gezuiverd, hoewel sommige bestuursleden milde straffen kregen voor hun lidmaatschap van de NSB.

Sport kostte geld: het lidmaatschap van een vereniging, een sportuitrusting, reiskosten. De zogenoemde 'werkende leden' van een vereniging – zoals Foekje - hoefden doorgaans geen contributie te betalen en wie goed was, kreeg steun binnen de vereniging. Foekje kreeg haar kleding en spikes van haar atletiekvereniging.

Foekje koos aanvankelijk voor gymnastiek. Gymnastiek was al in de negentiende eeuw een belangrijke sport en een gezond en sociaal tijdverdrijf voor de grote massa. Nederland was knus en saamhorig in de jaren vijftig. Er was woningnood, de huizen waren veel te klein. Het leven speelde zich buitenshuis af in verenigingen, cafés en recreatiegebieden. Veel Nederlanders sloten zich aan bij sportverenigingen en vooral gymverenigingen.

Het viel Foekjes gymnastiekleraar vrijwel direct op dat ze verschrikkelijk hard kon sprinten. Foekje: "Op een avond (...) deden we een spelletje waarbij je hard moest lopen, om paaltjes heen. De trainer zei: "Kind, je moet aan atletiek gaan doen." Dat liet ze zich geen twee keer zeggen.

Foekje loopt haar eerste wedstrijdje in Buitenpost op 30 mei 1948, op een voetbalveld waarover de deelnemers diagonaal 100 meter kunnen lopen. Ze ging er heen als toeschouwer en weet het dan zeker: dit is haar sport. Ze ziet de meiden lopen en weet dan al dat ze harder kan. Ze mag na de wedstrijden best wel eens lopen tegen de Friese cracks als Gretha Schuil. Tot verbazing van iedereen trekt Foekje haar schoenen uit en op haar sokken laat ze de anderen volstrekt kansloos achter zich. Ze had nog nooit aan atletiek gedaan.

Op 21 juni 1948 loopt ze in Marsum haar eerste echte 100 meter in de D-klasse op een hobbelig grasveldje. Het is een kat-en-muisspel met de tegenstanders. Ze wint alle ronden met gemak en met vele meters voorsprong. Ze maakt vervolgens met haar tijden in één sprong de overstap van dames D naar de dames A. Haar snelste tijd op de 100 meter in Marsum is waarschijnlijk sneller dan de officiële tijd, omdat de tijdwaarnemers hun ogen niet kunnen geloven en de klokken 'bijstellen'. Er is veel gedoe over de tijd van Foekje. De

tijdwaarnemers hebben lang getwijfeld. Klopte die tijd wel die op de chronometers stond? Ze wilden voor vol aangezien worden en vonden 12,7 uiteindelijk goed genoeg voor een nieuweling als Foekje. Ze is daarmee in één klap de snelste Friezin op de 100 meter van haar tijd. Wat een debuut!

Eind juni is Foekje Fries kampioen op de 100 meter. De pers rekent haar dan al bij de beste vier van Nederland. Foekje heeft haar levensvreugde gevonden. Ze is goed, ze is snel, ze wordt bewonderd.

Foekje gaat trainen bij de atletiekvereniging Vitesse in Leeuwarden. Vitesse trainde 's zomers op de toenmalige natuurijsbaan van De IJclub (officieel de Koninklijke Vereniging de IJclub). De atleten noemden het de 'koude baan'. Het was een provisorische hardloopbaan op hobbelig gras met nauwelijks faciliteiten. Omkleden deed je in de ijskeet, er waren geen douches, niet eens stromend water. In de winter waren er looptrainingen in het Bos van Ypey.

Foekje gaat trouw twee keer per week naar Leeuwarden, hoewel het een heel gedoe is vanuit Burum. Met de fiets door weer en wind naar Buitenpost en dan de trein of bus, een uur trainen en weer terug. Soms loopt ze de hele afstand afwisselend hardlopend en wandelend terug naar huis als ze de bus gemist heeft in Leeuwarden. Hardlopen is haar lust en haar leven! Foekje heeft een ongelooflijk doorzettingsvermogen en is grenzeloos enthousiast. Ze gaat er volledig voor, dit is haar leven! Op de baan voelt ze zich vrij. Op de baan is ze spraakzaam. Op de baan is ze gelukkig. Maar thuis blijft ze even gesloten als altijd.

Foekje loopt technisch niet geweldig, maar wel hard. Ze komt traag uit de startblokken. Een goede 100-meterloopster zal ze nooit worden. Ze moet eerst op gang komen. Maar dan is er geen houden meer aan. Ze noemen haar daarom 'de stoommachine'. Foekje loopt krachtiger dan rond. Ze loopt met grote passen, haar heupen zitten 'op slot'. Ze wringt zich door de bocht en loopt het laatste stuk bijna achteroverhellend naar de streep. Kenners begrijpen dan ook niet dat haar benen haar zo snel naar de finish kunnen dragen. Wat technisch fout kan, doet ze ook fout. Maar ze is ijzersterk, heeft de conditie van de spreekwoordelijke beer en heeft wat de kenner noemt een natuurlijke snelheid. Het hoefde alleen nog maar ontdekt te worden en gevormd. En die snelheid brengt haar doorgaans als eerste over de finish en daar gaat het tenslotte om.

In de winter van 1948/1949 traint Foekje veel op de koude baan in Leeuwarden en in het Bos van Ypey. Ze trekt vooral op met de duurloper Hans Huizinga. Hij leert haar starten en de techniek van het lopen. Foekje moet ook nog leren lopen op spikes. Ze kunnen het goed vinden met elkaar.

1949 is een vol hardloopseizoen voor Foekje, vooral in Friesland en dus op gras, vaak ook hobbelig gras. Dit jaar biedt de eerste landelijke hoogtepunten voor haar.

Ze sprint in Leeuwarden, Heerenveen, Hengelo, Groningen en Buitenpost. Ze heeft die winter bij Vitesse enorme vorderingen gemaakt. Haar start is verbeterd en ze gebruikt haar armen beter tijdens het lopen. Ze loopt op de sprint vier tot zes tienden sneller! Toch laat haar looptechniek nog steeds te wensen over. In het jargon van hardlopers lopen vrouwen rond en mannen krachtig. Foekje loopt krachtiger dan rond.

Heerenveen is de eerste wedstrijd op 15 mei 1949. Foekje passeert in een hoog tempo, maar met weinig souplesse de finish. 'Als een tweede Tollien Schuurman,' schrijft de *Leeuwarder Courant*, en voorzichtiger: 'misschien wel de echte concurrente van Fanny Blankers-Koen.' Van enige tegenstand is in Heerenveen geen sprake en de heren van de technische commissie staan met verbazing te kijken hoe Foekje zichtbaar onbewogen haar trainingspak aantrekt na de race. De strijd om de tweede plaats eindigt onbeslist, omdat de dames op de 80-meterstreep er door een misverstand de brui aangeven. Foekje heeft er geen enkel bezwaar tegen om opnieuw te lopen, alsof ze zojuist alleen maar had warmgedraaid. De dames knielen weer in de startblokken. Foekje verslaat ze weer moeiteloos en met veel machtsvertoon. 'En na Foekje volgde er een hele tijd niks,' schrijft de krant.

In Friesland is er elke week wel een wedstrijd. Haar hardloopwedstrijd thuis eind mei in Leeuwarden valt de pers wat tegen. Ze start te langzaam en aan haar stijl valt weinig moois te ontdekken. Maar het gaat dit seizoen met tienden van seconden tegelijk. Foekje is een publiekstrekker; kenners komen al van heinde en verre om het loopwonder te zien. Ze heeft er erg veel plezier in en rijdt regelmatig met de huisarts van Burum mee in zijn auto naar Leeuwarden en naar de wedstrijden. Ook Hans Huizinga zit in de auto en het is altijd stoeien en dollen onderweg, herinnerde hij zich. Op haar oude dag zou ze nog een keer een foto van Huizinga uit de oude doos tevoorschijn halen om hem trots aan haar familie te laten zien. Opgewekt was ze ook op de baan en zelfs bij de wedstrijden, vertelt Geesje Jorna-Van der Land, met wie ze ook de slaapkamer deelt als ze 'uit' lopen: 'Foekje was altijd vrolijk, een beetje een kwajongen die vol streken zat.' Foekje heeft de tijd van haar leven. Ze is overal enthousiast voor, wil reizen, de wereld zien en winnen.

Het publiek kijkt nu reikhalzend uit naar de komende wedstrijden in het nieuwe stadion van Hengelo: Fanny tegen Foekje op de 100 meter! In Hengelo kan Foekje moeiteloos zegevieren, want Fanny, die er zou zijn, heeft zich ziek gemeld. De kranten hadden de koppen al klaar: 'Zondag Foekje tegen Fanny!' En zo zou het vrijwel altijd gaan.

Twee weken later loopt Foekje de sterren van de hemel op de sintelbaan van het Groninger Stadspark: 12 rond op de 100 meter en 25 rond op de 200 meter. 'Een race voor vele heren om jaloers op te worden.' Foekje wordt 'atlete van de dag'. Haar vader Pieter was meegekomen. De laatste overlevenden herinnerden zich in 2007 vooral nog die kleine, vriendelijke maar zwijgzame man met de pet op zijn hoofd, toen ze op het terras nog wat dronken na de wedstrijd. Fanny is er weer niet bij. Maar er is eindelijk tegenstand. Foekje loopt in Groningen tegen de tweede loopster van Nederland: Gré de Jongh uit het nationale team, die geen been aan de grond krijgt. 'Vrees'lijk, wat een tempo,' verzucht De Jongh wanhopig, nadat ze meer dan een seconde later is gefinisht op de 200 meter. Foekje krijgt de beker voor de meest opmerkelijke prestatie.

Het leven van Foekje – een 'doodeenvoudig dorpskind' schrijft het blad *Sportief* – verandert radicaal. Ze is in een wereld terechtgekomen die ze tot dan toe niet kende. Ze

maakt situaties en gesprekken mee waarin haar wereld onbetekenend is en waarop ze niet goed voorbereid is.

Foekje was geen vrouw van de wereld en communicatief niet erg vaardig. Burum lag heel ver weg van deze voor haar nieuwe, moderne wereld. Ze ontmoette mondaine, goedgebekte vrouwen als Fanny Blankers met een grote uitstraling en een half persagentschap achter zich. Vrouwen en mannen die de wereld hadden gezien, veel ervaring met pers en publiek hadden en werden bewonderd als afgoden. En dan ben je – soms tegen wil en dank – opeens zelf ook een fenomeen.

Ze is goed genoeg om tegen de wereldberoemde Fanny Blankers te lopen. En de Olympische Dag op 26 juni, de grootste sportmanifestatie dat jaar in Nederland, is daartoe de gelegenheid bij uitstek. Daar kan Fanny als olympisch kampioene niet ontbreken. Maar komt het wel tot een rechtstreekse confrontatie? Fanny laat het publiek lange tijd in onzekerheid over haar deelname op de sprintafstanden. Het ANP bericht half juni dat Fanny op de Olympische Dag niet op de sprint uitkomt tegen Foekje, dit tot grote teleurstelling van publiek en pers. Fanny komt alleen uit op de 80 meter horden. Maar daags voor de wedstrijd laat Fanny weten dat nu Foekje er 'zoveel prijs op stelt tegen haar te lopen', ze toch zal lopen op de 100 meter in het Olympisch Stadion. Deze plotselinge omslag laat zich gemakkelijk verklaren: Foekje is geblesseerd! Een onwillige dijbeenspier. De pers laat zich gemakkelijk om de tuin leiden: de gedachte dat Fanny Foekje zou ontwijken kon de prullenbak in.

De Olympische Dagen – die ook elders in de wereld plaatsvonden – waren bedoeld om geld in te zamelen om een olympische ploeg af te kunnen vaardigen naar Helsinki. Fanny en Foekje lopen in het bijzijn van prins Bernhard – die er zelf paard rijdt – en koningin Juliana. Eerst ontvangt Fanny uit handen van Bernhard de ridderorde van Oranje-Nassau voor haar prestaties op de Olympische Spelen in Londen. Het publiek, dat in groten getale op de tribune zit, is daarna wild enthousiast over het eerste echte treffen tussen F&F zoals ze nu samen heten. Een deel van het publiek hoopt dat Foekje nu eindelijk eens een lesje sprinten krijgt van Fanny, anderen hopen dat Foekje de olympisch kampioene gaat verslaan.

De strijd is het hoogtepunt van de dag. Fanny is weergaloos snel uit de startblokken en loopt met vleugels op de baan. Ze laat Foekje, die als tweede aankomt, ruim achter zich. 'Het Friezinnetje is geslagen,' schrijft de KNAU, 'maar ze heeft wel bewezen dat ze een enorme snelheid kan ontwikkelen.' De KNAU is enkele dagen later in een terugblik vrij laatdunkend over Foekje en haar supporters, die 'waanwijs' worden genoemd.

Athletiekwereld schrijft over het 'Friezinnetje, dat van mentaliteit en concentratie nog geen notie heeft'. Foekje zou wel eens een eendagsvlieg kunnen blijken, die bij de kleinste teleurstelling al even snel verdwijnt als ze gekomen is. Maar ook: 'Slechts weinigen hebben geweten dat Foekje op de Olympische Dag in haar duel met Fanny Blankers-Koen niet volkomen fit aan de start was gekomen. Ze had last van een onwillige dijbeenspier en na afloop van de 100 meter zag men haar hinkend teruglopen om haar trainingspak aan te trekken.' Foekje was kansloos. En Fanny wist het.

Vanwege haar blessure moet Foekje verstek laten gaan op de Friese en nationale kampioenschappen in Den Haag. Fanny kan dus op alle nummers uitkomen en uitblinken en verzamelt er drie titels. Ze loopt 11,7 op de 100 meter. Daar kan Foekje voorlopig echt niet aan tippen. Foekje is geen snelle starter, maar een loopster die het van de eindsprint moet hebben. De 200 meter ligt haar voorlopig beter.

Op 24 juli presenteert de Nederlandse damesploeg zich officieel aan het publiek tijdens de interland Nederland-Italië. Foekje zet 8000 man op de banken van het

Feyenoordstadion als ze een hopeloze achterstand in winst omzet als slotloopster op de 4 x 100 meter. Ze loopt voor een uitzinnig publiek vier meter in op haar Italiaanse tegenstandster Toresi. 'Toen Foekje daar zo liep,' vertelt een ooggetuige, 'dachten wij terug aan die zaterdagmiddag van de zevende augustus 1948, toen Fanny in Londen haar kunststukje uithaalde.' Ook Fanny zette toen immers een tegenstand na de laatste wissel om in een overwinning. Tot een duel tussen F&F komt het niet, maar het publiek is ondanks het gemis van deze confrontatie enthousiast en ziet al twee Nederlandse troeven in Helsinki lopen. Het goud kon volgens de Rotterdammers vast klaargelegd worden op de Spelen van Helsinki!

'Friesland slaat het westen in estafette' kopt de *Leeuwarder Courant* op 31 juli 1949. Vitesse wordt die dag Nederlands kampioen op de estafette en dat is bijzonder. Friesland schrijft met onder meer Foekje geschiedenis, en het aardige is dat juist die titel haar later niet is afgenomen. Foekje bestond jarenlang toch nog als hardloopster, omdat ze deel uitmaakte van de Friese ploeg, en in die ploeg uiteraard de belangrijkste loopster was. Het komt in deze wedstrijd eindelijk tot een confrontatie tussen F&F, althans op de estafette. De wedstrijden vinden plaats op de Nenijsbaan in Rotterdam. Fanny loopt voor Sagitta, de ploeg die speciaal voor haar is opgericht door haar man Jan Blankers. Andere ploegen zijn Minerva, Celebes, Vlug en Lenig, AAC en AV. Hoewel het om een estafette gaat, kijkt het publiek vooral naar de rechtstreekse 'duels' tussen Foekje en Fanny. De rest is bijzaak, ook voor de pers.

De clubs lopen twee keer een 4 x 100 meter. Bij de eerste wedstrijd zijn beide kemphanen slotloopsters. Foekje krijgt het stokje twee meter voor Fanny overgedragen. Twee meter slechts voor de olympisch kampioene om te overbruggen. In Londen had ze zelfs zeven meter goedgemaakt. Maar Foekje gaf geen centimeter prijs. *De Volkskrant*: 'Fanny perste dertig meter voor de finish alles wat zij te geven had eruit. Maar voor haar trommelde Foukje in zegevierende roffel naar de finish.' In de relay zijn de dames startlopers. Fanny start vanwege de bocht enkele meters achter Foekje en opnieuw kan ze dus naar haar rivale toelopen. Precies gelijk geven ze het stokje over. Fanny heeft enkele meters goedgemaakt, maar pers en publiek hebben ook gezien dat Foekje Fanny niet aan zich voorbij liet gaan. De KNAU reageert verongelijkt in het bondsblad *Athletiekwereld*. In een halve pagina wordt met veel omhaal van woorden verteld dat Fanny met een reguliere achterstand was gestart en vier meter had goedgemaakt. Dat was op zich een juiste constatering, zij het dat Fanny in de riante positie was om naar Foekje te kunnen toelopen. Dat de KNAU daarbij alleen aan Fanny aandacht besteedt, zegt meer over de KNAU dan over de wedstrijd. Foekje is met Boukje Jongema, Melle de Jager en Imi Miedema 4 x 100 meter kampioen! Foekje heeft haar visitekaartje afgegeven.

Eind augustus '49 komt Foekjes internationale doorbraak, tijdens de drielandenwedstrijd Engeland-Nederland-Frankrijk in White City te Londen. Foekje zit in de nationale ploeg! Het is de eerste internationale dameswedstrijd sinds vijftien jaar. Onder tal van olympische sterren schittert Fanny door afwezigheid. Ze viert liever de verjaardag van haar zoontje Jan. Foekje kan Londen in haar eentje ook heel goed veroveren. Londen, terwijl haar familie en voorouders nooit buiten Groningen en Friesland waren geweest! Hoe vond Foekje het? 'Fijn,' zegt ze achteraf. 'We hadden een leuke ploeg en de reis was gezellig. Maar de kost beviel me niet zo best. Die rare plakjes aardappelen, met doperwtjes en komkommer. Nee, geef mij de Friese kost maar.'

'Fijn,' zei Foekje, in de bekende plattelandseuforie.

In Londen loopt Foekje zowel de 100 als de 200 meter. De 100 wint ze – tot grote ontsteltenis van de Britten – ‘Duizenden Britten rezen verbaasd op’ – met gemak van de grote favoriete Sylvia Cheeseman, de lachende atlete die net als Foekje de opvolger van Fanny Blankers is genoemd. De start op de sprint is vals, Foekje blijft als enige in de startblokken zitten. Na de tweede start nemen de Britse meiden direct de kop, maar halverwege heeft Foekje ze al te pakken en ze finisht in een tijd van 12,1. De 200 meter levert wel een verwoede strijd op tussen Dillema en Cheeseman, die Foekje tot op tien meter voor de streep voor weet te blijven. Foekje zet de eindsprint aan en wint met een meter voorsprong in een tijd van 24,6. Vanwege haar dubbelslag op de sprint verdient ze de eretitel ‘Athlete of the Match’. Cheeseman, die als tweede eindigde, liep een nieuw Engels record. Nederland wordt ten slotte derde. *De Volkskrant* schrijft: ‘Er waren twee Dillema’s nodig om Nederland naar de eerste plaats te brengen.’ De wissel op de estafette is zo slecht dat zelfs Foekje de achterstand niet meer goed kan maken.

Het thuisfront volgt de prestaties van hun kleindochter, dochter en zus via de radio. Muisstil hadden ze geluisterd naar dat vreemde gebrabbel op de radio. Ze spraken geen woord Engels en hadden geen flauw benul van het commentaar. Ze horen pas later via de Nederlandse nieuwsberichten dat Foekje tweemaal zegevierde in Londen. Of Foekje zenuwachtig was? ‘Helemaal niet,’ antwoordt ze, terug in Burum. ‘Ze hadden mij verteld dat de Engelse kranten me geen schijn van kans gaven, maar dat maakte helemaal geen indruk op me,’ zegt ze zelfverzekerd. ‘Ik kan ze best wel hebben, dacht ik. Nou, het ging best.’ Het ging best! De verslaggever telt als hij het huisje verlaat achttien medailles in het prijzenkastje aan de muur. Twaalf achter het glas en zes los eronder geprikt. Er is ook de lauwerkrans voor de ‘Athlete of the Match’ bij. Het seizoen kan helemaal niet meer stuk als de Vitesse-meiden op 12 september in Leeuwarden het Nederlandse record op de 4 x 200 verbeteren: 1 minuut 48,3. Foekje staat aan het eind van dit seizoen als derde sprintster op de wereldranglijst.

Foekje en Fanny hebben niet meer tegen elkaar gelopen sinds die dag in Rotterdam op de estafette. Foekje hoopt dat ze haar krachten nog eens kan meten met Fanny, want ‘op de Olympische Dag was ik namelijk geblesseerd’. Of ze zonder blessure op de 100 meter een kans had gemaakt, valt te betwijfelen. Heel Nederland, van Sappemeer tot Goes, zou dolgraag zien dat de twee titanen rechtstreeks tegen elkaar uitkomen. De pers en het publiek menen dat Fanny het niet aandurft. De KNAU probeert dat met een artikel in *Athletiekwereld* de kop in te drukken en spreekt van een goede verstandhouding tussen beide loopsters. De schrijver spreekt Foekje dan rechtstreeks aan op een toon die erg badinerend is: ‘Kijk eens Foekje, jij bent een alleraardigst sympathiek, Fries sportmeisje...’ Hij houdt haar dan in kleinerende Jip-en-janneketaal voor dat Fanny zich voorbereidt op het winnen van de vijfkamp in Brussel. ‘Nu eens hardlopen, dan weer hoogspringen, dan weer verspringen... Daarom,’ zo schrijft de KNAU, ‘heeft Fanny samen met haar man besloten zich niet leeg te lopen op de 200 meter.’

Maar velen weten wel beter! In Leeuwarden bijvoorbeeld zijn er pogingen een duel te organiseren. Jan Blankers laat echter in de wandelgangen weten dat Fanny ‘niet tegen meneer Dillema loopt’. De kranten vragen zich ondertussen openlijk af waarom Fanny verstopperij speelt en niet tegen Foekje loopt. Het mocht niet van Jan.

Het weekblad *Sportief* besteedt er ook aandacht aan: het valt ze op dat Fanny en Foekje zelden tegen elkaar lopen. Fanny heeft rust nodig, dat begrijpt het magazine heel goed, maar vraagt zich wel af waarom Fanny elke keer heel sterk loopt als Foekje er niet is.

‘En,’ schrijft het blad, ‘als Fanny dan toch niet tot rust komt, eist de sportieve plicht dat ze Foekje de gelegenheid biedt haar krachten met haar te meten, temeer omdat ze nu de op-een-na-snelste loper ter wereld is. Daar kan een geweldige stimulans van uitgaan. Fanny behoort het algemeen sportbelang boven het persoonlijke belang te stellen.’

Fanny is zo gepikeerd dat ze de Sportiefbeker die ze het jaar daarvoor van het blad had gekregen met een hooghartig briefje terugstuurt. Ze had rust nodig. De KNAU neemt het op voor Fanny en voor Foekje en houdt een tweestrijd af. De bond vindt dat beide vrouwen zich moeten sparen voor de Europese kampioenschappen aan het eind van de zomer. Het opdoen van wedstrijdervaring staat kennelijk nog niet in het trainingsprogramma in de jaren vijftig. Veel kenners menen dat Jan Blankers de onoverwinnelijke status van zijn vrouw wil beschermen. Maar intimi hebben Fanny in de wandelgang ook al horen snauwen: ‘Ik loop niet tegen een vent.’ Fanny en Jan Blankers velden daarmee een snoeihard oordeel. Ze waren ervan overtuigd dat Foekje een man was. In die opvatting stonden ze overigens niet helemaal alleen. Ook anderen uitten twijfels over Foekje en zagen een bedrieger in haar: een man in vrouwenkleren. Een achterneef die de familie regelmatig bezocht vertelde: ‘Ze was een vrouw natuurlijk, maar ik vond haar altijd wel wreed in de mond. Dat paste niet bij een jonge vrouw vond ik.’

De bond zal er zeker ook twijfel geweest zijn, zeker in kringen rond Jan Blankers, maar die is nooit in het openbaar uitgesproken. Gijs Takken, de atleet en latere directeur van de KNAU die de opkomst van Foekje van dichtbij meemaakte, weet zich anno 2007 te herinneren dat er bij de KNAU ook getwijfeld werd aan Foekje. ‘Velen twijfelden aan haar. Ze zag er heel mannelijk uit. Jan en Fanny vonden dat ook. Jan zei: mijn vrouw loopt niet tegen een man. Ik denk toch dat als velen twijfelen het geen zuivere koffie was. Het is terecht dat ze getest is.’ Gijs Takken behoorde tot de intimi van de familie Blankers. Hij kwam er regelmatig over de vloer. In 2007, negentig jaar oud, staat hij nog steeds achter het besluit om Foekje te onderzoeken: ‘Ze is toch later ook nooit getrouwd. Dat zegt genoeg. Het was misschien geen mooie vrouw, maar er zijn ook vrouwen die op karakter trouwen.’ De oordelen zijn nog steeds hard.

In de winter van 1949/1950 werkt Foekje hard aan haar techniek. Er valt nog wel wat te leren: sneller starten en de wissel op de estafette moet beter. Maar er is ook ijs en waar ijs is, is Foekje te vinden. Nog even heeft ze getwijfeld tussen atletiek en schaatsen, maar ze koos voor de sprint (Foekje: “schaatsen is trouwens veel vermoeiender”). Op 26 januari 1950 heeft Foekje materiaalpech in Drachten. Het levert een humoristisch bericht op in de *Leeuwarder Courant*:

‘Vlak voor de aanvang van de vrouwenrijderij in Drachten stond Foekje Dillema, die voor het eerst op de korte baan verscheen, met een hulpeloos gezicht te kijken naar haar rechterschaats waarvan zowel ijzer als hout was gebroken. Foekje had geen reserveschaatsen bij zich en het zag er dus even donker voor de Friese atlete uit. Doch op de korte baan heerst gelukkig een sportieve en behulpzame geest en Ike

Nienhuis bood Foekje spontaan een paar van haar reserveschaatsen aan. Foekje accepteerde deze dankbaar, maar de schaatsen konden haar toch niet tot grootse prestaties inspireren: 'Ik kan beter lopen,' merkte Foekje na haar nederlaag op.'

Op 1 februari heeft ze meer succes en wint ze een estafette voor paren op de ijsbaan van Kollum.

In maart organiseert Vitesse een trainingsloop in de bossen van Ypey over 1400 meter en zelfs dat brengt veel toeschouwers en pers op de been. Foekje wordt immers al in één adem genoemd met Abe Lenstra: 'Twee Friese topsporters die de naam van Friesland naar het buitenland uitdragen.' Foekje maakt van de training een wedstrijd. Met de woorden 'Dit hou ik nooit vol, het gaat me veel te langzaam' kiest ze het hazenpad, gevolgd door enkele andere dames die wel oren hebben naar een wedstrijdje. Foekje meldt zich als eerste bij de jury.

Veel later dan gepland start de nieuwe centrale training voor Friese uitblinkers. De subsidie komt te laat los en zo is de eerste training pas in mei, als het seizoen al begonnen is. Foekje komt onder de hoede van de begaafde trainer Tonus de Vries. Elke vrijdagavond trainen de uitblinkers op de ijsbaan in Leeuwarden. Maar hoe lang nog? In mei 1950 wordt Foekje ook opgenomen in de nationale estafetteploeg. Ze zal eens in de veertien dagen naar Amsterdam reizen. Ze traint in Amsterdam vooral op de lastige wisseltechniek. De damesploeg moet het record weer in handen krijgen, luidt de opdracht.

In de lente van 1950 is de Friese kampioene vol levenslust en wil ze aan Europa laten zien dat zij de snelste vrouw is op de 200 meter. Heel Nederland en vooral haar kleine wereld in Burum zouden dan aan de radio gekluisterd zitten. In augustus zijn de Europese Kampioenschappen in Brussel. Dat is de belangrijkste wedstrijd dat jaar. Er zijn op dat moment nog geen wereldkampioenschappen atletiek, die zijn pas in 1983 van start gegaan. Maar eerst was er natuurlijk weer een Olympische Dag in het Olympisch Stadion van Amsterdam gepland, en wel op 18 juni.

In Utrecht wint Foekje half mei een fraaie beker en een zilveren lauwertak. Ze levert opnieuw de beste prestatie van de dag, hoewel ze op de 200 meter de prikkel van elke tegenstand miste. De krant schrijft dat ze van haar 200 meter een 'gezondheidswandelingetje' maakte. Maar 5 juni is er een nieuw hoogtepunt: voor het eerst roffelt Foekje een 100 meter binnen 12 seconden op de grasmatt van Cambuur. 11,9 op een grasbaan en ze is even snel als Tollien Schuurman. 11,9 was ook de beste seizoenstijd van Fanny. Foekje is elke week goed voor een tijd van 12 seconden of sneller. Ook in Hengelo, waar Fanny weer eens verstek laat gaan.

Zestienduizend toeschouwers, onder wie koningin Juliana en prins Bernhard, komen af op de Olympische Dag in het Olympisch Stadion. Er staat veel atletiek op het programma en Foekje beleeft haar finest hour. Fanny blijft weer langs de baan staan, ze wil niet lopen op de 200 meter. 'Het is me te lang,' zegt ze, hoewel ze het nationaal record in handen heeft en het olympisch goud. Foekje kent haar zwakke start en acht zich niet goed genoeg voor de 100 yards die Fanny loopt. Foekje loot de ongunstige vijfde baan. Even voor de start gaat de zon schijnen en de beregende baan ligt er uitstekend bij. Als het startschot klinkt, gaat Foekje voor haar doen razendsnel weg en loopt zelfs al na honderd meter aan kop. De tweede honderd meter is haar specialiteit en Foekje wint met grote overmacht, opgezweept

door het publiek. Haar voorsprong bedraagt meer dan tien meter op nummer twee. Voor een uitzinnig publiek loopt Foekje een nieuw Nederlands record van 24,1, bovendien de op een na beste tijd ooit gelopen. Het wereldrecord staat al sinds 1933 op naam van de Poolse, later Amerikaanse Stella Walsh (postuum bleek dat ook Walsh een Y-chromosoom had). Foekje Dillema is de beste 200-meterloopster van de wereld. En Fannys record van 24,2 is met een tiende gebroken. Fanny is verslagen in het bijzijn van het Koninklijk Huis door een vrouw die acht jaar jonger is en dus meer toekomst voor zich heeft. De radiocommentator Frits de Bruyn zegt dat hij vijf minuten lang met zijn hoofd heeft zitten schudden en de hand voor zijn mond gehouden heeft uit verbazing over Foekjes krachtdemonstratie. Foekje is de sensatie van de dag. De kranten spellen haar naam in vette letters. 'Foekje Dillema's 200 meter hoogtepunt van Olympische Dag,' schrijft *de Volkskrant*, die al vooruitblijkt naar Helsinki 1952:

De prestaties van deze Olympische Dag wekken hoop en vertrouwen. Een hoop die vooral uitgaat naar de stoere Friezin Foekje Dillema. Foekje Dillema, wier bliksemsnelle groei vandaag een mijlpaal vond na een indrukwekkende rush: 200 meter in 24,1, een tiende sneller dan het Nederlands record dat toch op naam stond van niemand minder dan Fanny Blankers-Koen. [...]
Foekje's scherpe start, vrucht van hardnekkige oefening, werd het begin van een ren die alle concurrenten ondanks het hoge tempo het aanzien gaf van tweedeklassers. Als een eenzame figuur die zich had losgemaakt van alle andere lopers stoot Foekje Dillema over de baan; zó hard dat men stijlgebreken vergaf. Het nieuwe Nederlandse record – een halve seconde van het wereldrecord dat Stella Walasiewicz negentien jaar geleden vestigde – was het bewijs dat de zestienduizend kijkers inderdaad iets groots hadden gezien.

Het paginagrote artikel van de *Volkskrant* over de Olympische Dag besteedt slechts één zinnetje aan Fanny, die er toch ook twee afstanden won. Dat moet haar beslist dwarsgezeten hebben. Fanny was jaloers, eerzuchtig en wat erger is: ze kon absoluut niet tegen haar verlies. Maar Foekje was uiteraard dolblij. 'Ik ben blij dat het gelukt is,' zegt Foekje in de catacomben tegen de verslaggevers. 'Ik gaf mezelf een kans. Ik vond het prettig tegenstanders te ontmoeten die ik niet kende. Toen ik de vijfde baan lootte, dacht ik bij mezelf: probeer er wat van te maken.' Gevraagd of ze nog sneller kan op de 200 meter zegt Foekje: 'Ik zou zo denken. Als ik tegen sterke buitenlandse dames loop, moet het mogelijk zijn.' Foekje is strijdbaar!

Met haar nieuwe record is ze een directe bedreiging voor de toekomst van Fanny op de 200 meter. Het moet een enorme deceptie zijn geweest voor haar. Gijs Takken was jurylid bij deze wedstrijd en herinnert zich dat ook hij met al zijn twijfels over Foekje blij was met het nieuwe Nederlandse record. 'Nee, Fanny was dat niet natuurlijk, het was ook haar record dat sneuvelde.'

Toch is Fanny de eerste die Foekje komt feliciteren, maar ze is dan ook de meest aangewezen persoon om dat te doen. Ben van Meerendonk fotografeert de kus en beide titanen vervolgens als twee dikke sportvriendinnen. Maar ze kijken elkaar niet aan. Foekje heeft overmoedig haar linkerarm om de schouder van Fanny geslagen, waardoor haar schouders wat uit het lood raken. Fanny is namelijk iets groter. Ze hadden hun armen beter andersom over elkaars schouder kunnen slaan. Fanny houdt haar loopschoenen in haar linkerhand. Het moet een akelig moment zijn geweest voor Fanny, die zich niet graag liet

aanraken. Toch tovert ze een glimlach op haar gezicht, maar haar ogen lachen niet mee. In haar hoofd gaat niet veel goeds om. Het jachtseizoen is geopend. De 200 meter met een nieuw nationaal record was Foekjes zwanenzang, maar nog niet haar laatste wedstrijd. Ze nam in ieder geval groots afscheid voor de ogen van vorst en vaderland, ook al was dat afscheid afgedwongen door de Koninklijke Nederlandse Athletiek Unie.

Foekje loopt begin juli nog enkele wedstrijden in Friesland. Haar laatste wedstrijd is op 12 juli 1950 in Groningen, de dag voordat ze geschorst wordt. Vijfduizend toeschouwers komen op de wedstrijd in het stadspark af. Fanny is er ook, maar tegen Foekje loopt ze niet. Wel met Foekje op de 4 x 100 meter. Jan Blankers doet verslag in *De Telegraaf* van 13 juli:

‘Hoogtepunt bij de dames was de 4 x 100 meter estafette van de Nationale ploeg, in de samenstelling Xenia Stadt, Nel Vos, Foekje Dillema en Fanny Blankers, die op deze zware baan met 48,8 een bijzondere prestatie verrichtte.’

Foekje geeft het stokje over aan Fanny. Symbolischer kon haar laatste race niet zijn.

Als het gaat over de schorsing van Foekje Dillema wordt al snel beweerd dat ‘Jan Blankers achter de schorsing zat’. Niemand legt vervolgens uit hoe hij dat spel heeft gespeeld. Heeft hij zelf een gynaecoloog aan het werk gezet? Is hij naar het bestuur van de KNAU gegaan en heeft ze allen overtuigd dat Foekje kost wat kost buitengesloten moest worden? Vervolgens is er een gynaecoloog gezocht die wel bereid was dat spel mee te spelen? Wist Jan Blankers het voor elkaar te krijgen om een concurrente van zijn vrouw te uit te schakelen met medewerking van het voltallige KNAU-bestuur en de medische staf van een gerespecteerd ziekenhuis? De bedoeling van deze gedachte is dat er met Foekje niets aan de hand was en zij er ingeluisd is. Mogelijk was ze ook nog te onnozel om zich te verweren.

We zijn dol op complottheorieën, maar zoals bijna altijd geldt, blijven het theorieën. Het leek mij van meet af aan echter een onwaarschijnlijke veronderstelling. Bij de keuring en schorsing waren immers te veel mensen betrokken die helemaal geen belang hadden bij een schorsing van Dillema: het bestuur van de bond en de betrokken artsen uit het Westeinde Ziekenhuis in Den Haag. Deze complottheorie is dus niet alleen onvoorstelbaar, er is ook geen enkele concrete aanwijzing voor. Terwijl er diverse aanwijzingen zijn dat Foekje daadwerkelijk is afgekeurd.

Natuurlijk hoefde Foekje niet op enige sympathie te rekenen van het echtpaar Blankers. Ze noemden haar ‘meneer Dillema’. Jan en Fanny wisten zeker dat Foekje een man was. Jan liet Foekje bespieden in haar kleedkamer. Foekje kleepte zich doorgaans om in een washok of zelfs in een wc. Fanny die in opdracht van Jan door de naden van het kleedhok keek, heeft echter niks kunnen ontdekken. Ook Sylvia Cheeseman was ervan overtuigd dat Foekje een man was: “Ik kon maar niet van die mannen afkomen”, verzuchtte Sylvia Disley, geboren Cheeseman in 2008. Ze keek in een interview terug op Foekje die haar twee keer had verslagen tijdens de interland Engeland-Nederland-Frankrijk in White City te Londen augustus 1948. Mannen dansten kennelijk als muggen om Disley heen en hielden haar steeds af van een overwinning. Twee jaar eerder waren er de Françaises Claire Bressolles en Lea Caurila die beiden na hun sportloopbaan als mannen – Leon en Pierre - door het leven gingen. Ook zij versloegen Disley (in Oslo). Disley: “Foekje was niet alleen groot, ze had een stoppelbaard en een diepe mannelijke stem. En dat niet alleen, ze kleepte zich altijd om op het toilet.” Disley wist het zeker: Dillema was een man en veel medelijden had ze niet met

Foekje na haar schorsing: ‘Het is zo ontmoedigend om hard te trainen, je piek te bereiken om vervolgens verslagen te worden door een atleet met een stoppelbaard. Op mannelijke kracht – ik bedoel, ze was een man – won ze de 100 meter.’”

“Ze was een man,” een zin die op de lachspieren werkt. Maar bij Disley was er geen twijfel, ze was ervan overtuigd dat Dillema een man was. Net als Fanny Blankers-Koen. Blankers kwam nooit rechtstreeks tegen Dillema uit op de 200 meter. De favoriete afstand van Foekje, de sprintster die altijd eerst op stoom moest komen. Fanny ontweek Foekje op deze afstand, mogelijk uit angst verslagen te worden door het Friese loopwonder. Of het mocht niet van Jan, haar trainer. Hij was mogelijk bang dat een verlies op de 200 meter Fanny zou ontmoedigen. Haar faalangst zou voeden. Dillema was Blankers de baas op de 200 meter. Er bleef overigens voldoende te winnen over voor Fanny, die vier gouden medailles won op de Spelen van 1948 en uitgeroepen werd tot atlete van de 20ste eeuw door de Internationale Atletiek Federatie (IAAF).

De keuring en schorsing van Foekje

De dames uit het nationale team zijn in juni 1950 opgeroepen zich in juli 1950 te melden in het Westeinde Ziekenhuis te Den Haag voor een medische keuring. De keuring was door de IAAF verplicht gesteld voor de Europese Kampioenschappen op 23 augustus 1950. Dus ook de vrouwen uit de andere landenteams zijn opgeroepen voor een onderzoek. We weten sinds 2008 van de Britse atlete Sylvia Cheeseman dat het Britse damesteam in dezelfde maand is opgeroepen voor een keuring. Alle vrouwen zijn opgeroepen ongeacht het feit dat sommigen al moeder waren en dus al hadden bewezen dat zijn vrouw waren. In de eerder genoemde complottheorie zijn de andere dames slechts voor de vorm opgeroepen. Het ging tenslotte om Foekje, zij moest in de woorden van Harry Hofmeester - de verloofde van Ans Koning – kaltgesteld worden. Het lijkt er meer op dat er internationaal meer dames onder verdenking stonden en dat De IAAF heeft besloten daarom alle dames op te roepen. De keuring van Foekje stond gepland op zaterdag 8 juli 1950.

De medische keuring was een fysiek onderzoek uitgevoerd door een gynaecoloog. Puck Brouwer vertelde dat het bij het onderzoek 'om de onderkant ging en niet om de bovenkant'. Ze moest met opgetrokken benen in de verlosstoel plaatsnemen om zich te laten onderzoeken. "Benen wijd, spot aan", zei ze er gekscherend bij. Mogelijk ging het hier om de eerste verplicht gestelde geslachtstest in de geschiedenis van de Internationale Amateur Atletiek Federatie. Geslachtstesten waren al eerder uitgevoerd in 1936 tijdens de Olympische Spelen en ook Dora Ratjen de hoogspringster die dacht dat hij een vrouw was, onderging een keuring van een IAAF-arts. Dat waren echter testen op de vrouwen die onder verdenking stonden, zoals Helen Stephens die overigens slaagde voor de test in 1936. Het Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde meldt in december 1936 dat drie Britse atletes hebben geweigerd om een gynaecologisch onderzoek te ondergaan.

In het gebruikelijke roddelcircuit op de atletiekbaan stonden veel vrouwen onder verdenking. Er waren zoveel stoere meiden op de baan dat er een ware klopjacht op 'bedriegers' ontstond. We kunnen de jaren na de oorlog rustig vergelijken met de jacht op doping nu. Ook van Fanny werd wel gedacht dat ze mannelijke kenmerken had. Fanny ging zelf ook voortdurend op jacht naar bedriegers. Zo bespiede ze in Londen haar teamgenote Nel Karelse onder de douche en in opdracht van haar man bespiede ze ook Foekje.

Geslacht: X en Y

In de eerste zes weken lijken alle embryo's meisjes. Het geslacht wordt daarna bepaald door de geslachtschromosomen (genaamd X en Y) en door hormonen. Meisjes hebben twee X-chromosomen (XX) en jongens naast een X een Y (XY). Het Y-chromosoom bepaalt dat een embryo een jongen wordt. De eerste stap is dat de onzijdige geslachtsklieren van een embryo testikels worden (bij meisjes worden het eierstokken). De mannelijke hormonen zorgen vervolgens voor de verdere ontwikkeling tot jongen. Dat Y-chromosoom is van de sleutel tot het begrijpen van deze geschiedenis. Een chromosoom is overigens de drager van het erfelijkheidsmateriaal.

De eerste geslachtstesten waren fysieke onderzoeken. In de jaren 60 moesten alle atletes paraderen voor een commissie van drie gynaecologen: smalend 'de naaktparade' genoemd. In 1966 verplaatste het onderzoek zich naar het lab. Een beetje wangslim was voortaan voldoende. Ook het IOC sloot zich aan bij de verplichte test. Een geneticus ging op zoek naar het 'verboden' Y-chromosoom. Ongeveer één op de 500 topatletes heeft een Y-chromosoom en dat is veel meer dan de maatschappelijke frequentie. Ze zijn kennelijk goede sporters. Maar ze werden na een test altijd geschorst. We weten niet hoeveel vrouwen zijn afgekeurd, maar dat het om tientallen moet gaan, is duidelijk. In Nederland zijn minstens vier vrouwen geschorst. Ook Foekje had met haar Y-chromosoom nooit hebben mogen starten in de periode tot 2011.

In 1999 heeft het IOC de verplichte test afgeschaft. Het IOC behoudt zich echter het recht voor om in voorkomende gevallen een geslachtstest uit te voeren. Het gaat dan om atletes die 'onder verdenking staan'. De IAAF heeft op deze wijze naar eigen zeggen vijf vrouwen geschorst in deze eeuw. Caster Semenya was de laatste atlete in deze rij. Naar aanleiding van de felle protesten rond Semenya, heeft de IAAF de geslachtstest omgezet naar een testosterontest. Niet het geslacht is doorslaggevend maar de testosteronwaarde in het bloed van de vrouwelijke atleet bepaalt of zij mag starten of niet. Vrouwen met te hoge waarden kunnen na een behandeling gewoon weer starten, het maakt daarbij niet uit of er een Y-chromosoom in het spel is.

Mijn boek *Het verwoeste leven van Foekje Dillema* is niet alleen een levensbeschrijving van Foekje, maar ook een zoektocht naar het hoe en waarom van haar schorsing. In 2005 ging ik er vanuit dat Foekje zonder enige twijfel een vrouw was. In de gesprekken met haar oudste zus werd het gedurende de jaren echter duidelijk dat er wel degelijks iets mis was met Foekje: "een vrouw met een handicap," zei Aafke Dillema. Foekje werd niet alleen niet ongesteld, maar had ook had een lage stem, baardgroei en ze is niet lang na haar schorsing in het grootste geheim geopereerd aan haar klieren in het Academisch Ziekenhuis in Groningen. Niemand in de familie – zo vertelde Aafke - mocht van haar moeder weten wat er loos was. Niemand mocht Foekje opzoeken. De broers en zussen vonden de opname in het ziekenhuis hoogst geheimzinnig. In overleg met medisch specialisten groeide bij mij langzaam het besef dat deze operatie moest zijn gegaan om het verwijderen van mannelijke geslachtsklieren.

Foekje had een Y-chromosoom. En daar ligt de sleutel tot de oplossing van het mysterie. In 1950 kon een Y-chromosoom nog niet worden aangetoond. Men ging dus af op de fysieke gevolgen: testikels of testikelweefsel voelbaar in de lies. Het Y-chromosoom zorgt ervoor dat de geslachtsklieren van een embryo testikels worden. Hormonen zorgen vervolgens voor de verdere ontwikkeling in mannelijke richting (balzak en penis). Maar heel soms, gaat dat anders: er zijn wel testikels, maar de mannelijke ontwikkeling is daarna gestopt. Er komt een meisje ter wereld. Bij de geboorte is vaak niets te zien. Meestal ontdekt men bij het uitblijven van de menstruatie dat ze geen eierstokken, maar testikels heeft. Soms is er ook geen baarmoeder aangelegd.

Andere Tijden Sport heeft, in eerste instantie samen met mij, een documentaire gemaakt over Dillema. De NPS wilde daarbij zeker weten dat mijn veronderstelling over het Y-chromosoom klopte en heeft een forensisch laboratorium in Aken aan het werk gezet om

DNA uit dode huidcellen uit kleding van Dillema te onderzoeken. Het verhaal begon meer op een detective te lijken dan op een sportbiografie.

Wat maakte het forensisch onderzoek uitgevoerd door Kaye Ballantyne duidelijk? Ballantyne stelde vast dat er inderdaad een Y-chromosoom was. In vaktermen is in het DNA van Dillema y-chromosomaal DNA aangetoond. DNA dus dat alleen afkomstig kan zijn van een Y-chromosoom. Maar er was nog iets bijzonders: er waren meer X dan Y-chromosomen. Dat is vreemd. Een man heeft namelijk precies evenveel X als Y-chromosomen (XY), en een vrouw heeft alleen X-chromosomen. De onbalans van X en Y-chromosomen bij Foekje was dus opmerkelijk. Foekje kreeg één X van haar moeder en een Y van haar vader. Tot zover de feiten.

Meer X dan Y-chromosomen is niet alleen opmerkelijk, het verklaart mogelijk ook waarom uit die eerste eicel geen jongen is geboren. Er moet bij Foekje sprake zijn geweest van een bijzondere genetische opmaak. Die is ontstaan toen cellen fout gingen delen. Hoewel de invloed is van het Y-chromosoom op haar geslachtsontwikkeling belangrijker is, kunnen we voor de liefhebbers wel speculeren over deze bijzondere opmaak. Het is complex.

Het is belangrijk vooraf op te merken dat uit de medische literatuur over mensen met bijzondere genetische patronen blijkt dat elk geval uniek is. We kunnen wel proberen een vrouw 'op te bouwen' uit dode huidcellen, maar het blijft theorie. We weten het niet, niets is aangetoond. Voor het echte antwoord heb je levende cellen nodig.

De eerste cel was XY. Voorafgaand aan de deling verdubbelen de chromosomen eerst in XX en YY. Die verdelen zich over de moedercel en de dochtercel: beide krijgen XY. Er zijn dan twee cellen met XY. Die celdeling zet zich normaal gesproken zo keurig voort.

Bij Foekje is die celdeling niet gegaan zoals het hoort. De chromosomen zijn eerst verdubbeld in XX en YY, maar in een van beide cellen kwam XXY en dan blijft er een cel met de tweede Y over. Die cel is niet levensvatbaar. De XXY-cel is wel levensvatbaar en de chromosomen daarvan verdubbelen in XXXXY. Er zijn veel mogelijkheden voor de verdeling van XXXXY over de moeder- en dochtercellen: XXY en XXY bijvoorbeeld. Of XXX en XYY. De celdeling kan opnieuw instabiel zijn geweest. De onderzoekers veronderstellen dat Foekje uiteindelijk een fijnmazig weefsel van mannelijke en vrouwelijke lichaamscellen had. Een persoon met zowel XX- als XY-cellen. Maar XXY naast XX bijvoorbeeld kan ook. Het is jongleren met chromosomen, voer voor genetici. Terug naar het Y-chromosoom.

Het Y-chromosoom in Foekjes lichaamscellen had vrijwel zeker invloed op haar geslachtsontwikkeling. Foekje had kenmerken van beide geslachten. De onderzoekers veronderstellen dat in een van beide eierstokken wat testikelweefsel zat. In de genetica ook wel een true hermaphrodite genoemd. In medisch vaktermen ovotesticulair disorder of sexual development. Ik denk dat er meer aan de hand was. Wat testikelweefsel in een van de eierstokken kan namelijk niet via gynaecologisch onderzoek geconstateerd zijn in 1950. Bovendien zou Foekje daar zelf geen weet van hebben. Dat is dus een onwaarschijnlijk scenario. De onderzoekers hebben twee belangrijke aspecten genegeerd: de diagnose van de keuring c.q. de weigering van Dillema om naar de keuring te gaan en de geheimzinnige operatie aan haar klieren

Had Foekje twee ovotestes: een combinatie van een testikel en een eierstok? Ovotestes hebben de neiging in te dalen. Mogelijk had ze zelfs één of twee testikels voelbaar

in haar liezen. Ook Foekjes gevoeligheid voor testosteron kan een rol gespeeld hebben bij haar geslachtsontwikkeling. Al deze mogelijkheden zijn in de literatuur beschreven bij vrouwen met een bijzondere genetische opmaak (mozaïek). Daarbij zijn nog lang niet alle oorzaken van interseks-aandoeningen bekend.

Er zijn twee getuigenverklaringen dat de diagnose van de keuringsarts in 1950 'hermafrodiet' zou zijn geweest. Volgens de sportarts Rein Strikwerda en de atleet-bioloog Henk Heida was Foekje 'hermafrodiet' in lekentermen een 'kwee'. Overigens een gedateerde diagnose want hermafroditisme is geen kenmerk van de menselijke soort. We weten verder dat Foekje na de schorsing is geopereerd aan haar klieren. We kunnen dus veronderstellen dat de gynaecoloog in 1950 de gevolgen van het Y-chromosoom bij Foekje ook echt heeft waargenomen. Hij heeft geslachtsklieren gevoeld in haar lies. Door deze klieren was Dillema hyperandrogeen, dat wil zeggen: ze maakte veel meer testosteron aan dan andere vrouwen. Maar is Foekje wel gekeurd?

Op zaterdag 8 juli 1950 moet Foekje Dillema zich melden bij een gynaecoloog in het Westeinde Ziekenhuis voor een (geslachts-)keuring. Samen met de andere loopsters uit het nationale team. Fanny had op dat moment nog niet besloten naar de EK te gaan, mogelijk omdat ook Foekje van de partij zou zijn in Brussel.

In de eerste week van juli schrijft Foekje echter een brief naar het KNAU-bestuur dat zij niet naar de keuring gaat. Ze heeft bij het bestuur van de KNAU 'afgeschreven'. Dat blijkt uit de notulen van het bestuur die zich bevonden in de nalatenschap van Bart Kappenburg, een van de latere KNAU-bestuurders: "Foekje Dillema heeft afgeschreven voor de keuring". Het archief van de KNAU uit deze periode is volledig vernietigd. Het is dus een klein wonder dat er onlangs nog notulen van bestuursvergaderingen boven water kwamen. Uit de notulen leren we ook dat de keuring een bestuursaangelegenheid was en dus geen soloactie van de journalist Jan Blankers.

Op zaterdag 8 juli - de dag van de keuring - vergadert het bestuur van de KNAU samen met de Nationale Technische Commissie in Hotel Terminus te Utrecht. Op de agenda staat Foekjes afschrijving. Het bestuur besluit dat bestuurslid Tonnis de Vries - contact zal opnemen met Dillema. Mogelijk omdat hij als haar trainer, Foekje de volgende woensdagavond al in Groningen zal zien. In het bestuur staat hij ook het dichtst bij haar. Foekje mag zondag nog in Drachten lopen en woensdag nog met het nationale team in Groningen, de dag voor vertrek naar Frankrijk. Foekje Dillema is op donderdag 13 juli 1950 geschorst. Wat is er gebeurd tussen zaterdag 8 juli en donderdag 13 juli? In de notulen na 8 juli komt de kwestie Dillema niet meer aan de orde. Er is na 13 juli nooit meer geschreven over Dillema bij de KNAU. Toch ligt het volgende scenario het meest voor de hand:

Tonnis de Vries was de trainer van het nationale team. Hij moest op woensdagavond 12 juli als trainer van het nationale team aanwezig zijn in Groningen. Zijn team liep er op de sintelbaan van het Stadspark. Fanny en Foekje voor het laatst samen in de estafette. Voor De Vries was dat de gelegenheid om Foekje om opheldering te vragen over haar weigering. Omdat ze de volgende dag is geschorst, kunnen we veronderstellen dat Foekje heeft volhard in haar weigering. De Vries heeft dit woensdagavond terug gemeld aan het bestuur en er is vervolgens woensdagavond laat besloten dat Foekje geschorst zou worden vanwege haar weigering. Het bestuur heeft er toen geen gras meer over laten groeien.

Voordat ze geschorst kon worden, moest er eerst een vervanger zijn voor het toernooi in Frankrijk, omdat het landenteam door de schorsing van Foekje incompleet was. De keuze viel op Puck Brouwer, overigens de meest vrouwelijke deelnemster in het nationale team. Puck Brouwer is op donderdagochtend vroeg op haar werk gebeld met het verzoek zich aan te sluiten bij het nationale team. Ze kreeg vrij van haar werkgever en is halsoverkop via huis naar de trein gegaan. Toen dat eenmaal rond was, kon Foekje terug naar Burum gestuurd worden. Dat is zeer waarschijnlijk gebeurd in Hilversum, onderweg van Friesland naar Amsterdam. Hilversum was de woonplaats van vicevoorzitter Dijkstra, die bij de schorsing aanwezig was. De vragen die in het eerdere onderzoek onbeantwoord bleven, kunnen in dit scenario allemaal beantwoord worden. Waarom is er geen official naar Burum gegaan? Waarom is Puck Brouwer pas op donderdag verzocht zich aan te sluiten bij het team? Waarom is Foekje uit de trein gehaald? Was er geen betere manier?

Er is dus wel degelijk een official naar het noorden gegaan. Hij heeft haar nog niet geschorst omdat er eerst opheldering moest zijn over haar weigering. Er kon pas op woensdag laat - waarschijnlijk telefonisch - overleg zijn binnen het bestuur, zodat Puck Brouwer pas de volgende dag gebeld kon worden. Vervolgens is Foekje uit de trein gehaald omdat het bestuur vond dat ze voldoende kansen had gehad. Maar de wijze waarop Dillema geschorst is, is uiterst treurig. De geschiedenis van Foekjes weigering komt overigens wel in de Britse kranten terecht (mogelijk via De Telegraaf van Jan Blankers): *Dutch girl refuses to submit to sextest*. In Nederland was het allemaal not done om over zulke kwesties te schrijven.

Maar wat nu denken van de weigering van Dillema om naar de keuring te gaan? Het is belangrijk vooraf te stellen dat Dillema geen valsspeler was, haar genderidentiteit was vrouw. Ze is opgegroeid als meisje en leefde als vrouw. Mogelijk heeft ze gedacht: 'Dan maar niet naar de EK in Brussel?' Als Foekje er vast van overtuigd was dat ze in alle opzichten een vrouw was, was de keuring de uitgelezen kans om dat voor eens en altijd te bewijzen. Ze heeft die kans niet benut. De conclusie moet zijn dat ze zelf ook wel wist dat er iets met haar loos was. Mogelijk is ze al eens onderzocht in een ziekenhuis, omdat ze een verstoorde geslachtsontwikkeling had.

De keuring voor de EK kwam hoogst ongelegen. Het was voor haar welbevinden veel verstandiger geweest een blessure voor te wenden en het veld op die manier te verlaten. Maar door de schorsing vroeg iedereen zich tot aan haar dood af wat er toch aan de hand was. Foekje heeft de gevolgen van de weigering onderschat.

Schorsen was in de jaren 50 overigens niet ongewoon. Regelmatig werden sporters geschorst, bijvoorbeeld omdat ze de amateurregels overtraden. Maar ook wel omdat ze zich 'ongedisciplineerd' gedroegen. Zo is Sylvia Cheeseman in 1950 geschorst omdat ze veel te laat naar bed was gegaan op een boottrip naar Nieuw Zeeland. Dat was overigens niet eens haar schuld, omdat haar slapies de deur van de slaapcabine van binnen uit hadden afgesloten. De coach van Cheeseman – Ruth Taylor - was woest op haar pupil, vooral ook omdat ze dacht dat Cheeseman haar ook nog die avond had getrakteerd op een matrozenbedje (apple pie bed). Maar Cheeseman wist van niks. Later bleek dat enkele mannen aan boord het bed van Ruth Taylor hadden 'opgemaakt', omdat ze boos waren dat de leuke atletiekmeiden altijd zo vroeg naar bed moesten. Na protest kon de schorsing van Cheeseman overigens wel ongedaan gemaakt worden. Bij Foekje is nooit protest aangetekend, ook niet door de Friese afdeling van de Atletiekunie.

De KNAU heeft na de schorsing van Dillema alleen nog laten weten dat Foekje voorlopig rust moet houden op verzoek van de medische commissie. Dat was een gebruikelijke gang van zaken bij dergelijke schorsingen. De KNAU is vervolgens nooit meer teruggekomen op deze zaak. Er zijn ook nooit meer vragen gesteld. Er zijn geen bezwaren ingediend. Het jaarverslag meldt ook niets meer over de belangrijkste 200 meterloopster van 1950. Het archief is als gezegd vernietigd.

Was Foekje een vrouw? Daar moeten we een genuanceerd antwoord op geven. Haar genderidentiteit was vrouw: ze is opgevoed als meisje en voelde zich vrouw en leefde als vrouw. We moeten in dit geval haar genderidentiteit scheiden van haar biologische identiteit. Foekje had naast vrouwelijke ook mannelijke geslachtskenmerken. Foekje was uiterlijk vrouw, haar biologisch geslacht was daarmee deels in strijd. Fanny Blankers en Sylvia Cheeseman hadden dus wel een punt. Het vervelende voor Foekje was echter dat ze niet op enige sympathie van beide hardloopsters kon rekenen. Ze wilden haar kwijt.

13 juli 1950 is een kwade dag in de Nederlandse sportgeschiedenis. Op 13 juli 1950 reist Foekje vol goede moed van Friesland naar Amsterdam om zich aan te sluiten bij de nationale damesploeg. Foekje heeft er zin in. Sport is haar leven, ze wil winnen, ze wil reizen. En over twee jaar naar Helsinki! Samen met de andere dames reist ze naar Carcassonne in Zuid-Frankrijk reizen voor de interland Frankrijk-Nederland. Carcassonne is het land van de katharen, tussen de Pyreneeën en de Montagne Noire. Een reis waarover je droomt op het platteland van Friesland. Maar verder dan Hilversum komt Foekje niet. Twee KNAU-officials samen met Jan Blankers - die daar nooit had mogen staan - halen Foekje uit de trein en nemen haar apart in een hoekje van het station. Jan Blankers en Jo Moerman zijn de woordvoerders die haar meedelen dat ze geschorst is voor het leven. Volgens de getuigen die het gebeuren op enige afstand gadesloegen werd er grof opgetreden tegen Foekje. De drie mannen waren niet in staat de gevolgen van hun optreden voor Foekje in te zien. Foekje liep overrompeld terug naar de coupé en antwoordde op de vraag van haar team wat er aan de hand was: "Ze zeggen dat ik geen meid ben." Ze pakte haar koffer en verliet de trein met een enkeltje Buitenpost in haar hand. Niemand weet meer wat er verder nog gezegd is op het station. De betrokkenen zijn dood en hebben er nooit iets van prijsgegeven.

Ook de familie van Foekje weet niet wat er op het station is gezegd. Er is niet over gesproken thuis. De dames in het team spraken er wel allemaal schande van. Ze vroegen zich af waarom ze Foekje die dag helemaal uit Burum hadden laten komen om haar vervolgens in Hilversum de wacht aan te zeggen. En waarom was er geen arts of official naar Burum gegaan? Dat was een terechte vraag. Maar er is weldegelijk een official naar het noorden gegaan om met Foekje te spreken over haar weigering: Tonnis de Vries.

De Atletiek Unie heeft overigens op 13 juli 's ochtends vroeg een telegram naar Burum gestuurd. Het bericht kwam te laat. Dillema zat al in de trein toen het telegram in Burum werd bezorgd. De bond had alles overziend er verstandiger aangedaan om Dillema eerst gewoon naar Frankrijk te laten gaan.

De heren hebben haar op het kille station als oud vuil behandeld en weggestuurd. Haar teamgenoten waren diep geschokt. 'Wat er met Foekje is gebeurd is onmenselijk en schofterig,' zei haar trainingsmaatje Nel Karelse. Foekje stond ontgoocheld en door God en iedereen verlaten op het station van Hilversum. Haar leven, zo begreep ze zelf ook, was nu verwoest. Voor het geluk was ze toch al niet geboren en nu werd haar het laatste restje le-

vensvreugde ontstolen. Ze reisde terug naar Burum, de langste reis van haar leven. In de trein ontmoet ze de Groningse hardloper Evert Roffel aan wie ze verslag doet van haar schorsing. Ze was dus niet moederziel alleen in de trein. Wat ze gezegd heeft tegen Roffel is helaas ook niet door hem overgeleverd.

Wie nam het voor Foekje op? Vrijwel niemand. De enige krant die protest aantekende was de Waarheid die spreekt van 'een stuitend optreden van de KNAU'. Het had volgens de krant 'op geen pijnlijker manier gekund'. De krant tekent letterlijk protest aan - niet tegen het feit dat Dillema is afgekeurd - maar tegen de wijze waarop het is geschied. Niemand kon volgens de Waarheid 'de teleurstelling van Foekje peilen toen zij daar apart werd genomen'. De Waarheid was de enige krant die het opnam voor Dillema. De rest van Nederland zweeg, hoewel het getuige het bericht in de Waarheid wel degelijk bekend was dat Foekje op een brute manier de wacht was aangezegd.

Foekje kwam zeker een jaar het huis niet meer uit. De levenslustige, zelfverzekerde en strijdbare jonge meid veranderde op slag in een bange muis die weggroop in haar holletje in een van de verste uithoeken van ons land.

Foekje was beschadigd. Ze heeft zich niet verweerd tegen het brute optreden. Was ze niet assertief genoeg? Nee, dat was het niet. Foekje liet zich niet zomaar opzij zetten. In 1950 bijvoorbeeld reed ze mee in een schaatswedstrijd in Kollum. Een van de juryleden irriteerde zo erg dat ze hem bij zijn kraag greep, meesleurde naar de rand en hem over het dammetje de ijsbaan afgooide. Tot grote hilariteit van het publiek en de andere schaatsers.

Foekje kon zich echter niet verzetten tegen haar schorsing. Ze had mogelijk al snel begrepen dat het zinloos zou zijn. De schaamte over haar lichaam heeft haar weerhouden. Haar broers en zussen waren boos en raadden haar aan in verweer te gaan, maar dat was voor haar vier stappen te ver. Dat zou veel angst en schaamte oproepen hebben. Het was te bedreigend voor haar. Moeder Sybrigje heeft Foekje vervolgens in bescherming genomen, het was tenslotte haar dochter. In de familie sprak daarom niemand daarna meer over de kwestie, het werd een familietaboe. Foekje zelf was mogelijk dieper geschokt door wat er met haar aan de hand was, dan door de schorsing.

Is Foekje terecht of niet terecht geschorst? Als Foekje weigerde een verplichte seksetest te ondergaan, lag een schorsing zonder meer voor de hand. Men is ervan uitgegaan dat er wel degelijk iets met haar loos was. Foekje Dillema maakte inderdaad ook meer lichaamseigen testosteron aan dan andere vrouwen. Dat maakte haar sterker, mogelijk veel sterker. Met haar slechte looptechniek, kon ze op kracht de concurrentie aan. Maar is dat oneerlijk als je bedenkt dat alle topsporters genetische voordelen hebben? Daar selecteert sport immers op. Sport selecteert op uitersten. In 2011 trachtte de organisatie van de Utrechtse Marathon hardlopers uit Kenia te weren uit de competitie, omdat ook zij genetische voordelen hebben boven de Nederlandse competitie. Sprinters met roots in West-Afrika zijn ook niet te verslaan op de 100 meter. Maar in de competitie tussen mannen en vrouwen maakt testosteron vrijwel altijd het verschil uit. Foekje Dillema is naar de ongeschreven maatstaven van de IAAF en de KNAU afgekeurd. Een van de eerste vrouwen in een lange rij van vrouwen met een Y-chromosoom die geschorst zijn tot 2011. Hoewel we

het graag zouden zien, vormt Foekje geen uitzondering op de afgekeurde vrouwen in de sportgeschiedenis.

Maar schorsen is geen oplossing. Zeker in de sport mogen we niemand uitsluiten. Het is vernederend en discriminerend. Een oplossing kan zijn om sporters niet langer naar geslacht in te delen, maar naar testosterongehalte. Dat is niet alleen eerlijker, maar ook de vraag of je man of vrouw bent speelt dan geen rol meer. Toch is dit minder eenvoudig dan het lijkt, omdat niet alleen het testosterongehalte van belang is, maar ook de gevoeligheid voor testosteron. Niet iedereen is namelijk even gevoelig voor mannelijke hormonen. Je kunt bijvoorbeeld veel testosteron aanmaken, maar er vervolgens niet veel voordeel bij hebben. Voor sommige mensen is testosteron zelfs een overbodig hormoon.

Technisch gesproken had Foekje na haar operatie in Groningen weer toegelaten kunnen worden tot de vrouwencompetitie. Het testosteron dat ze toen aanmaakte zou zelfs tot onder de normale waarde voor vrouwen zijn gedaald, omdat ze alleen nog uit de bijnieren wat testosteron kon aanmaken. Terwijl andere vrouwen ook via de eierstokken testosteron aanmaken. Ze had dus naar de Olympische Spelen in Helsinki kunnen gaan. Een verplichte geslachtstest bestond er immers niet voor de Spelen van 1952. Maar had ze haar niveau kunnen handhaven na de ingreep?

De tijd van geslachtstesten voor vrouwen is nagenoeg voorbij. Sinds het onderzoek bij de Zuid-Afrikaanse atlete Caster Semenya zijn de regels voor de vrouwencompetitie door de IAAF en IOC bijgesteld. Het criterium is niet langer of je een mannelijk chromosoom hebt, maar je testosterongehalte als vrouw. En daar kun je wat aan doen! Als je dat wilt natuurlijk.

Eerst is er een onderzoek naar het testosterongehalte bij vrouwen die onder verdenking staan. Als dat gehalte in de mannelijke range ligt – groter dan tien nmol/L- volgt er een medisch onderzoek (de oude geslachtstest), een diagnose en eventueel een behandelplan. Als de atlete ongevoelig is voor testosteron mag ze starten bij de vrouwen. Is de atlete wel gevoelig voor mannelijke hormonen, dan volgt het behandelplan. Daarna kan de atlete weer starten bij de vrouwen. Schorsen voor het leven is er niet meer bij. Het geslacht speelt geen rol, zolang je officieel als vrouw leeft. Niemand wordt meer buitengesloten. En er is niemand meer die je vertelt dat je geen meid bent.

Er is kritiek. En die kritiek is terecht. Ten eerste zie je dat ook hyperandrogene vrouwen slechts op één onderdeel sterk zijn. Zoals Semeya op de 1500 m en Dillema op de 200 m. Je zou verwachten dat deze vrouwen over de gehele linie sterker zijn. Dat is dus niet zo. Ze zijn net als alle andere sporters gespecialiseerd, ofwel net zulke freaks als alle andere kampioenen die altijd genetisch voordeel hebben. Sport selecteert nu eenmaal op uitersten.

Bovendien is de discriminatie gebleven: bij mannen vindt geen testosteronbepaling plaats, hoewel het bekend is dat ook bij hen de waarden heel sterk uiteen kunnen lopen. Is daar dan geen sprake van competitievervalsing? Het is hoog tijd dat het IOC eerst eens onderzoek doet naar testosteronwaarden bij sporters, man en vrouw. Misschien is dat reden om alle sporters in te delen op hun testosteronwaarde. En last but not least: het wordt tijd dat grote sportorganisaties eens toestemming vragen aan de sporter voor al dat getest op het bloed. Het kan toch niet zo zijn dat je bloed afstaat voor de dopingcontrole en vervolgens legt een geneticus ongevraagd je volledige genoom vast. Dat is niet voor niks verboden in de meeste landen. Maar het IOC lapt het allemaal aan zijn laars.

© Max Dohle, juni 2011

Omslagontwerp: Tommy Hopstaken

Omslagfoto: Max Dohle

E-pubvormgeving: Ron Zillig

Tekstredactie: Kinnema van Eik

Met dank aan Dr. Wilma Oostdijk en Carola van der Heyden.

Bronnen:

Dohle, Max. *Het verwoeste leven van Foekje Dillema*. De grootste tragedie uit de Nederlandse sportgeschiedenis. Amsterdam, 2008.

Köhler, Wim. *Sporters kenen geen vrouwen meer*. NRC-Handelsblad, 23 april 2011.

Een groot deel van het eerste hoofdstuk werd eerder gepubliceerd in *Het verwoeste leven van Foekje Dillema*.

ZE ZEGGEN DAT
IK GEEN MEID BEN

DE SCHORSING VAN FOEKE DILLEMA
MAX DOHLE

Ze zeggen dat ik geen meid ben

De schorsing van Foekje Dillema

Max Dohle

ISBN/EAN: 978-90-9026255-0

Voorwoord

Als Foekje Dillema op 13 juli 1950 teruggaat naar de trein om haar koffer te pakken, vragen haar teamgenoten wat er aan de hand is. “Ze zeggen dat ik geen meid ben”, antwoordt Foekje en ze verlaat de trein om voor het leven geschorst terug te keren naar Burum.

De keuring en schorsing van Foekje Dillema is een complexe geschiedenis. Veel complexer dan de mededeling ‘ze was een vrouw’, complexer dan te veronderstellen dat ze slachtoffer was van een complot gesmeed door Jan Blankers.

Wie zich een goed en genuanceerd oordeel wil vormen over haar schorsing, moet zich verdiepen in genetica, biologie, vrouwengeschiedenis, sportgeschiedenis, seksetesten, moreel besef. Chromosomen, hormonen, schaamte. Het zijn allemaal facetten van deze complexe geschiedenis.

Foekje Dillema was een van de vele vrouwen die tussen 1950 en 2011 zijn geschorst. Hoe graag Nederlanders - en de Friezen in het bijzonder - het ook zouden willen: Foekje Dillema vormt geen uitzondering op al deze geschorste vrouwen. De geschiedenis van Foekje gaat in feite ook over al deze tientallen vrouwen. Geen van hen was een man. Ook Foekje niet. Maar ze hadden wel allen een verstoorde geslachtsontwikkeling. In lekentermen: ze hadden mannelijke geslachtskenmerken. Ook Foekje. De bonden meenden dat deze vrouwen daardoor oneerlijk voordeel hadden op andere vrouwen. Dat is de keerzijde van het concept Fair Play. Het is de enige categorie sporters die nergens aan mee mocht doen. Ze werden buitengesloten. En zo voelen ze zich ook. De geslachtstest is een donkere bladzijde in de sportgeschiedenis. En die is nog steeds niet helemaal omgeslagen.

Dit boek is een beschrijving van de sportloopbaan van Foekje Dillema gevolgd door een uitleg over haar schorsing. Het geeft antwoord op de vragen Wat was de diagnose van de keuringsarts? Was Foekje een vrouw? Is Foekje terecht of niet terecht geschorst?

Foekje als hardloopster

Er was eens een eikel.... Zo zou deze geschiedenis kunnen beginnen. Maar het is geen sprookje dat eindigt in een lang en gelukkig leven. De Assepoester uit dit verhaal, was weliswaar een geminacht kind, maar ze werd niet bevrijd uit haar armzalige bestaan. Hoewel Foekje Dillema wel twee jaar lang gelukkig was. Ze leefde helemaal op als hardloopster, ze voelde zich vrij, ze schitterde op de atletiekbaan, liep voor koning en vaderland. Maar haar leven werd daarna vergald door het bestuur van de hardloopbond en mogelijk ook door haar eigen angsten. De Atletiekunie maakte niet alleen een eind aan Foekjes sportaspiraties, maar ook aan de wijze waarop ze naar zichzelf keek.

Toch begint het met een eikel. Een eikel bevrucht door een mannelijke zaadcel. De eikel was dus voorbestemd om uit te groeien tot een jongen. Een jongen die naar de vernoemingstraditie op het platteland Foeke zou gaan heten, naar opa Foeke. Maar Foeke werd Foekje. Wat ging er 'mis' met die eikel? Waarschijnlijk is de cel fout gaan delen. Wat we in elk geval weten, is dat er een mannelijk chromosoom in Foekjes DNA is aangetoond. Dat had ongetwijfeld invloed op haar geslachtsontwikkeling. Van buiten was dat niet zien, en bovendien kreeg ze er pas echt mee te maken in de puberteit.

Foekje Dillema is geboren op 18 september 1926 in Burum op de grens van Friesland en Groningen. Niemand weet dan dat Foekje een heel bijzonder kind is met een bijzondere genetische opmaak. Ze kunnen het ook niet weten. Er is dus ook geen reden om te twifelen aan haar geslacht. De eerste seksetest die ze onderging was direct na de geboorte: een meisje. Ook haar broers en zussen hebben nooit iets bijzonders gezien aan Foekje. Er zouden nog twee seksetesten volgen. In 1950 in opdracht van de Atletiekbond en na haar dood op verzoek van de NPS in een forensisch lab. Vader Pieter Dillema geeft Foekje in 1926 aan als meisje bij de burgerlijke stand. Kind van het vrouwelijk geslacht staat op de geboorteakte.

Als kind was Foekje een mooi meisje, de mooiste van het gezin vond haar oudste zus Aafke. Foekje groeit op in een groot gezin. Er zullen uiteindelijk acht kinderen zijn. Het gezin Dillema woont in bij grootvader Foeke, een bazige man. Opa Foeke handelde in brandstof. Hij had een huisje kunnen kopen in Burum. De vader van Foekje was werkloos en werkte verplicht in de werkverschaffing. Hij heeft onder meer meegewerkt aan de indamming van de Lauwerszee. Het moet zwaar zijn geweest als groot gezin rond te komen van een uitkering uit de werkverschaffing.

Vader Pieter is een natuurmens en Foekje ook. Sport en natuur zijn de belangrijkste bijzaken in haar leven. Ze is als meisje en later als vrouw vaak te vinden met een hengel aan de waterkant. Net als Fanny Blankers, maar samen vissen was er niet bij. Langsfietsende jongens roepen dan wel eens "Hé Foekje, ben je nu een man of een vrouw", om vervolgens snel door te fietsen. Ze plagen haar. Ze is ook een opvallend verschijning.

Tymen Wierstra schrijft: 'Ik herinner me Foekje Dillema nog best. Ze kwam regelmatig, toen ik nog zo'n 15 jaar oud was, bij het eerste van Kollum kijken. Daar stond ze dan, meestal moederziel alleen, in een lange leren jas stoïcijns naar de wedstrijd te kijken. Natuurlijk herinner ik mij de kwalificaties die toen de ronde deden [...] Een broer van haar, volgens mij de jongste, zat in hetzelfde klaslokaal als ik destijds, hij in de 8e en ik in de 6e klas

van de openbare lagere school te Kollum. Ik weet nog goed dat hij, Mient, ook heel goed in sport was, een grote jongen, zeker in vergelijking met mij destijds. Verder hebben we nog een kwajongensstreek met Foekje uitgehaald, maar die stond los van haar geaardheid [bedoeld is 'sekse' red.] en had ieder ander kunnen overkomen. Er was bazaar in Burum en wij als Kollumer kwajongens gingen daarheen. Ik meen me te herinneren dat het in een soort schuur was en Foekje stond bij het buks schieten. Ze hadden de hoofdprijs, een eend, echter naast het doelwit gehangen, van die kaartjes in een blikken toeter. Wij hebben vaak buks geschoten en de eend vol lood gepompt. "Nou", zei Foekje, "jim kinne d'r ok niks van". We hadden graag geweten hoe de hoofdprijs op tafel is gekomen.'

In de jeugd van Foekje is er weinig tijd voor sport. In een groot gezin is het altijd aanpoten en de oorlog gooide ook roet in het eten. Foekje is als meisje al een snelle loper. Dat herinneren klasgenoten zich nog wel van de oranjewedstrijden op school. Ze is niet te verslaan.

Hoe was Foekje als kind? Foekje was een buitenbeentje in het gezin Dillema. Ze was stil, gesloten en een beetje humeurig. Foekje blonk niet uit in sociale vaardigheden. Ze zou ook niet zoals haar zussen als hulp voor dag en nacht het huishouden doen in een gezin in de stad. Mogelijk hebben ook haar ouders wel beseft dat dat geen optie was. Foekje bleef altijd bij haar ouders wonen. Ze had een aantal 'huizen' in de omgeving en werkte soms op boerderijen. Daar was ze als kind ook al vaak te vinden. Op een zwoele zomerdag lag ze samen met een vriendin onder het raam van boer Ippe. De boer en zijn vrouw hadden die middag gekozen om te vrijen. "Soetjes an Ippe!" zei de boerin gedurig. 'Soetjes an Ippe' zou altijd een gevleugelde uitspraak blijven tussen beide vriendinnen, die het verhaal nog wel eens wilden opdissen in het bejaardenhuis waar ze aan het eind van hun leven samen verbleven.

Vanaf haar twaalfde is Foekje gaan werken als hulp in de huishouding. Niemand van de kinderen kreeg meer scholing dan de lagere school. Als de schoolplicht voorbij was, moest je aan het werk. Foekje is haar hele leven huishoudelijke hulp gebleven. Daarnaast gaf ze op vrijwillige basis gymnastieklessen bij de plaatselijke sportvereniging. En ze volgde vrijwel alle sporten op tv en ook de plaatselijke wedstrijden. Ze ging er vaak alleen heen, later met haar zwager en nog later met de zoon van haar broer Foeke: ook al Foeke geheten. Samen op de brommer door het Friese land. Later in een Opel Kadet met 50 over de snelweg: Foekje was een gevaar op de weg. Van haar eerste salaris laat ze haar steile haar permanenten, iets wat ze haar gehele leven zal volhouden. Haar karakteristieke krullen zijn van de kapper.

Als Foekje in de puberteit komt, begint testosteron op te spelen. Testosteron afkomstig uit testikelweefsel of uit een testikel in haar buik. Haar stem gaat omlaag en ze krijgt lichaamsbeharing die je als meisje niet wilt. Bovendien blijft de menstruatie uit. Er wordt thuis niet over gesproken, maar haar moeder zou ongetwijfeld verteld hebben dat er laatbloeiers zijn. Als Foekje aan zichzelf heeft getwijfeld, heeft ze dat in grote eenzaamheid gedaan. Want over dergelijke onderwerpen viel niet te praten in de gezinnen in de jaren 40. Zoals er later ook nooit in het openbaar gesproken zou worden over de schorsing van Foekje. Hoewel Friesland Foekje nu graag in de armen sluit, was er toen niemand die het voor haar opnam.

In het voorjaar van 1948 wordt Foekje 'werkend lid' van de gymnastiekvereniging Vlugheid en Kracht in Kollum. Vlugheid en kracht bezat Foekje beide. Ze is dan 21 jaar oud en woont bij haar ouders in de Herestraat in Burum. Op de achtjarige Mient na zijn alle broers en zussen getrouwd en het ouderlijke huis uit. Er is dus tijd voor ontspanning. De vereniging V&K heeft bestaan van 1886 tot 1960. Foekje is lid geweest van 1948 tot 1956.

Nederland is net bevrijd en mensen, vooral jongeren, wilden ook vrijer zijn. De nazi's hadden hun immers hun jeugd afgepakt en er moest flink wat ingehaald worden. De mid-delen waren nog wel beperkt, want voedsel en kleding waren op de bon. In de oorlog behoorde sport tot de gewone zaken van het leven. De Duitsers hadden alle (ruziënde) clubs opdracht gegeven zich aan te sluiten bij hun nationale bond. Daar waren de bonden niet ongelukkig mee en zij hebben dat na de oorlog dus ook voortgezet. Dat was niet makkelijk, want in de sportbonden had het voor en in de oorlog gewemeld van NSB'ers. Dat was zeker ook zo in de Atletiekbond. Na de oorlog verlieten clubs in sommige takken van sport dus weer in hoog tempo de bonden, omdat die niet zuiver op de graat waren geweest. Sporters die aan wedstrijden deelnamen, liepen de kans geschorst te worden als hun vereniging niet bij de nationale bond was aangesloten. Ridders op de korte baan werden daarom regelmatig geschorst. De KNAU is na de oorlog ook gezuiverd, hoewel sommige bestuursleden milde straffen kregen voor hun lidmaatschap van de NSB.

Sport kostte geld: het lidmaatschap van een vereniging, een sportuitrusting, reiskosten. De zogenoemde 'werkende leden' van een vereniging – zoals Foekje - hoefden doorgaans geen contributie te betalen en wie goed was, kreeg steun binnen de vereniging. Foekje kreeg haar kleding en spikes van haar atletiekvereniging.

Foekje koos aanvankelijk voor gymnastiek. Gymnastiek was al in de negentiende eeuw een belangrijke sport en een gezond en sociaal tijdverdrijf voor de grote massa. Nederland was knus en saamhorig in de jaren vijftig. Er was woningnood, de huizen waren veel te klein. Het leven speelde zich buitenshuis af in verenigingen, cafés en recreatiegebieden. Veel Nederlanders sloten zich aan bij sportverenigingen en vooral gymverenigingen.

Het viel Foekjes gymnastiekleraar vrijwel direct op dat ze verschrikkelijk hard kon sprinten. Foekje: "Op een avond (...) deden we een spelletje waarbij je hard moest lopen, om paaltjes heen. De trainer zei: "Kind, je moet aan atletiek gaan doen." Dat liet ze zich geen twee keer zeggen.

Foekje loopt haar eerste wedstrijdje in Buitenpost op 30 mei 1948, op een voetbalveld waarover de deelnemers diagonaal 100 meter kunnen lopen. Ze ging er heen als toeschouwer en weet het dan zeker: dit is haar sport. Ze ziet de meiden lopen en weet dan al dat ze harder kan. Ze mag na de wedstrijden best wel eens lopen tegen de Friese cracks als Gretha Schuil. Tot verbazing van iedereen trekt Foekje haar schoenen uit en op haar sokken laat ze de anderen volstrekt kansloos achter zich. Ze had nog nooit aan atletiek gedaan.

Op 21 juni 1948 loopt ze in Marsum haar eerste echte 100 meter in de D-klasse op een hobbelig grasveldje. Het is een kat-en-muisspel met de tegenstanders. Ze wint alle ronden met gemak en met vele meters voorsprong. Ze maakt vervolgens met haar tijden in één sprong de overstap van dames D naar de dames A. Haar snelste tijd op de 100 meter in Marsum is waarschijnlijk sneller dan de officiële tijd, omdat de tijdwaarnemers hun ogen niet kunnen geloven en de klokken 'bijstellen'. Er is veel gedoe over de tijd van Foekje. De

tijdwaarnemers hebben lang getwijfeld. Klopte die tijd wel die op de chronometers stond? Ze wilden voor vol aangezien worden en vonden 12,7 uiteindelijk goed genoeg voor een nieuweling als Foekje. Ze is daarmee in één klap de snelste Friezin op de 100 meter van haar tijd. Wat een debuut!

Eind juni is Foekje Fries kampioen op de 100 meter. De pers rekt haar dan al bij de beste vier van Nederland. Foekje heeft haar levensvreugde gevonden. Ze is goed, ze is snel, ze wordt bewonderd.

Foekje gaat trainen bij de atletiekvereniging Vitesse in Leeuwarden. Vitesse trainde 's zomers op de toenmalige natuurijsbaan van De IJclub (officieel de Koninklijke Vereniging de IJclub). De atleten noemden het de 'koude baan'. Het was een provisorische hardloopbaan op hobbelig gras met nauwelijks faciliteiten. Omkleden deed je in de ijskeet, er waren geen douches, niet eens stromend water. In de winter waren er looptrainingen in het Bos van Ypey.

Foekje gaat trouw twee keer per week naar Leeuwarden, hoewel het een heel gedoe is vanuit Burum. Met de fiets door weer en wind naar Buitenpost en dan de trein of bus, een uur trainen en weer terug. Soms loopt ze de hele afstand afwisselend hardlopend en wandelend terug naar huis als ze de bus gemist heeft in Leeuwarden. Hardlopen is haar lust en haar leven! Foekje heeft een ongelooflijk doorzettingsvermogen en is grenzeloos enthousiast. Ze gaat er volledig voor, dit is haar leven! Op de baan voelt ze zich vrij. Op de baan is ze spraakzaam. Op de baan is ze gelukkig. Maar thuis blijft ze even gesloten als altijd.

Foekje loopt technisch niet geweldig, maar wel hard. Ze komt traag uit de startblokken. Een goede 100-meterloopster zal ze nooit worden. Ze moet eerst op gang komen. Maar dan is er geen houden meer aan. Ze noemen haar daarom 'de stoommachine'. Foekje loopt krachtiger dan rond. Ze loopt met grote passen, haar heupen zitten 'op slot'. Ze wringt zich door de bocht en loopt het laatste stuk bijna achteroverhellend naar de streep. Kenners begrijpen dan ook niet dat haar benen haar zo snel naar de finish kunnen dragen. Wat technisch fout kan, doet ze ook fout. Maar ze is ijzersterk, heeft de conditie van de spreekwoordelijke beer en heeft wat de kenner noemt een natuurlijke snelheid. Het hoefde alleen nog maar ontdekt te worden en gevormd. En die snelheid brengt haar doorgaans als eerste over de finish en daar gaat het tenslotte om.

In de winter van 1948/1949 traint Foekje veel op de koude baan in Leeuwarden en in het Bos van Ypey. Ze trekt vooral op met de duurloper Hans Huizinga. Hij leert haar starten en de techniek van het lopen. Foekje moet ook nog leren lopen op spikes. Ze kunnen het goed vinden met elkaar.

1949 is een vol hardloopseizoen voor Foekje, vooral in Friesland en dus op gras, vaak ook hobbelig gras. Dit jaar biedt de eerste landelijke hoogtepunten voor haar.

Ze sprint in Leeuwarden, Heerenveen, Hengelo, Groningen en Buitenpost. Ze heeft die winter bij Vitesse enorme vorderingen gemaakt. Haar start is verbeterd en ze gebruikt haar armen beter tijdens het lopen. Ze loopt op de sprint vier tot zes tienden sneller! Toch laat haar looptechniek nog steeds te wensen over. In het jargon van hardlopers lopen vrouwen rond en mannen krachtig. Foekje loopt krachtiger dan rond.

Heerenveen is de eerste wedstrijd op 15 mei 1949. Foekje passeert in een hoog tempo, maar met weinig souplesse de finish. 'Als een tweede Tollien Schuurman,' schrijft de *Leeuwarder Courant*, en voorzichtiger: 'misschien wel de echte concurrente van Fanny Blankers-Koen.' Van enige tegenstand is in Heerenveen geen sprake en de heren van de technische commissie staan met verbazing te kijken hoe Foekje zichtbaar onbewogen haar trainingspak aantrekt na de race. De strijd om de tweede plaats eindigt onbeslist, omdat de dames op de 80-meterstreep er door een misverstand de brui aangeven. Foekje heeft er geen enkel bezwaar tegen om opnieuw te lopen, alsof ze zojuist alleen maar had warmgedraaid. De dames knielen weer in de startblokken. Foekje verslaat ze weer moeiteloos en met veel machtsvertoon. 'En na Foekje volgde er een hele tijd niks,' schrijft de krant.

In Friesland is er elke week wel een wedstrijd. Haar hardloopwedstrijd thuis eind mei in Leeuwarden valt de pers wat tegen. Ze start te langzaam en aan haar stijl valt weinig moois te ontdekken. Maar het gaat dit seizoen met tienden van seconden tegelijk. Foekje is een publiekstrekker; kenners komen al van heinde en verre om het loopwonder te zien. Ze heeft er erg veel plezier in en rijdt regelmatig met de huisarts van Burum mee in zijn auto naar Leeuwarden en naar de wedstrijden. Ook Hans Huizinga zit in de auto en het is altijd stoeien en dollen onderweg, herinnerde hij zich. Op haar oude dag zou ze nog een keer een foto van Huizinga uit de oude doos tevoorschijn halen om hem trots aan haar familie te laten zien. Opgewekt was ze ook op de baan en zelfs bij de wedstrijden, vertelt Geesje Jorna-Van der Land, met wie ze ook de slaapkamer deelt als ze 'uit' lopen: 'Foekje was altijd vrolijk, een beetje een kwajongen die vol streken zat.' Foekje heeft de tijd van haar leven. Ze is overal enthousiast voor, wil reizen, de wereld zien en winnen.

Het publiek kijkt nu reikhalzend uit naar de komende wedstrijden in het nieuwe stadion van Hengelo: Fanny tegen Foekje op de 100 meter! In Hengelo kan Foekje moeiteloos zegevieren, want Fanny, die er zou zijn, heeft zich ziek gemeld. De kranten hadden de koppen al klaar: 'Zondag Foekje tegen Fanny!' En zo zou het vrijwel altijd gaan.

Twee weken later loopt Foekje de sterren van de hemel op de sintelbaan van het Groninger Stadspark: 12 rond op de 100 meter en 25 rond op de 200 meter. 'Een race voor vele heren om jaloers op te worden.' Foekje wordt 'atlete van de dag'. Haar vader Pieter was meegekomen. De laatste overlevenden herinnerden zich in 2007 vooral nog die kleine, vriendelijke maar zwijgzame man met de pet op zijn hoofd, toen ze op het terras nog wat dronken na de wedstrijd. Fanny is er weer niet bij. Maar er is eindelijk tegenstand. Foekje loopt in Groningen tegen de tweede loopster van Nederland: Gré de Jongh uit het nationale team, die geen been aan de grond krijgt. 'Vrees'lijk, wat een tempo,' verzucht De Jongh wanhopig, nadat ze meer dan een seconde later is gefinisht op de 200 meter. Foekje krijgt de beker voor de meest opmerkelijke prestatie.

Het leven van Foekje – een 'doodeenvoudig dorpskind' schrijft het blad *Sportief* – verandert radicaal. Ze is in een wereld terechtgekomen die ze tot dan toe niet kende. Ze

maakt situaties en gesprekken mee waarin haar wereld onbetekenend is en waarop ze niet goed voorbereid is.

Foekje was geen vrouw van de wereld en communicatief niet erg vaardig. Burum lag heel ver weg van deze voor haar nieuwe, moderne wereld. Ze ontmoette mondaine, goedgebekte vrouwen als Fanny Blankers met een grote uitstraling en een half persagentschap achter zich. Vrouwen en mannen die de wereld hadden gezien, veel ervaring met pers en publiek hadden en werden bewonderd als afgoden. En dan ben je – soms tegen wil en dank – opeens zelf ook een fenomeen.

Ze is goed genoeg om tegen de wereldberoemde Fanny Blankers te lopen. En de Olympische Dag op 26 juni, de grootste sportmanifestatie dat jaar in Nederland, is daartoe de gelegenheid bij uitstek. Daar kan Fanny als olympisch kampioene niet ontbreken. Maar komt het wel tot een rechtstreekse confrontatie? Fanny laat het publiek lange tijd in onzekerheid over haar deelname op de sprintafstanden. Het ANP bericht half juni dat Fanny op de Olympische Dag niet op de sprint uitkomt tegen Foekje, dit tot grote teleurstelling van publiek en pers. Fanny komt alleen uit op de 80 meter horden. Maar daags voor de wedstrijd laat Fanny weten dat nu Foekje er 'zoveel prijs op stelt tegen haar te lopen', ze toch zal lopen op de 100 meter in het Olympisch Stadion. Deze plotselinge omslag laat zich gemakkelijk verklaren: Foekje is geblesseerd! Een onwillige dijbeenspier. De pers laat zich gemakkelijk om de tuin leiden: de gedachte dat Fanny Foekje zou ontwijken kon de prullenbak in.

De Olympische Dagen – die ook elders in de wereld plaatsvonden – waren bedoeld om geld in te zamelen om een olympische ploeg af te kunnen vaardigen naar Helsinki. Fanny en Foekje lopen in het bijzijn van prins Bernhard – die er zelf paard rijdt – en koningin Juliana. Eerst ontvangt Fanny uit handen van Bernhard de ridderorde van Oranje-Nassau voor haar prestaties op de Olympische Spelen in Londen. Het publiek, dat in groten getale op de tribune zit, is daarna wild enthousiast over het eerste echte treffen tussen F&F zoals ze nu samen heten. Een deel van het publiek hoopt dat Foekje nu eindelijk eens een lesje sprinten krijgt van Fanny, anderen hopen dat Foekje de olympisch kampioene gaat verslaan.

De strijd is het hoogtepunt van de dag. Fanny is weergaloos snel uit de startblokken en loopt met vleugels op de baan. Ze laat Foekje, die als tweede aankomt, ruim achter zich. 'Het Friezinnetje is geslagen,' schrijft de KNAU, 'maar ze heeft wel bewezen dat ze een enorme snelheid kan ontwikkelen.' De KNAU is enkele dagen later in een terugblik vrij laatdunkend over Foekje en haar supporters, die 'waanwijs' worden genoemd.

Athletiekwereld schrijft over het 'Friezinnetje, dat van mentaliteit en concentratie nog geen notie heeft'. Foekje zou wel eens een eendagsvlieg kunnen blijken, die bij de kleinste teleurstelling al even snel verdwijnt als ze gekomen is. Maar ook: 'Slechts weinigen hebben geweten dat Foekje op de Olympische Dag in haar duel met Fanny Blankers-Koen niet volkomen fit aan de start was gekomen. Ze had last van een onwillige dijbeenspier en na afloop van de 100 meter zag men haar hinkend teruglopen om haar trainingspak aan te trekken.' Foekje was kansloos. En Fanny wist het.

Vanwege haar blessure moet Foekje verstek laten gaan op de Friese en nationale kampioenschappen in Den Haag. Fanny kan dus op alle nummers uitkomen en uitblinken en verzamelt er drie titels. Ze loopt 11,7 op de 100 meter. Daar kan Foekje voorlopig echt niet aan tippen. Foekje is geen snelle starter, maar een loopster die het van de eindsprint moet hebben. De 200 meter ligt haar voorlopig beter.

Op 24 juli presenteert de Nederlandse damesploeg zich officieel aan het publiek tijdens de interland Nederland-Italië. Foekje zet 8000 man op de banken van het

Feyenoordstadion als ze een hopeloze achterstand in winst omzet als slotloopster op de 4 x 100 meter. Ze loopt voor een uitzinnig publiek vier meter in op haar Italiaanse tegenstandster Toresi. 'Toen Foekje daar zo liep,' vertelt een ooggetuige, 'dachten wij terug aan die zaterdagmiddag van de zevende augustus 1948, toen Fanny in Londen haar kunststukje uithaalde.' Ook Fanny zette toen immers een tegenstand na de laatste wissel om in een overwinning. Tot een duel tussen F&F komt het niet, maar het publiek is ondanks het gemis van deze confrontatie enthousiast en ziet al twee Nederlandse troeven in Helsinki lopen. Het goud kon volgens de Rotterdammers vast klaargelegd worden op de Spelen van Helsinki!

'Friesland slaat het westen in estafette' kopt de *Leeuwarder Courant* op 31 juli 1949. Vitesse wordt die dag Nederlands kampioen op de estafette en dat is bijzonder. Friesland schrijft met onder meer Foekje geschiedenis, en het aardige is dat juist die titel haar later niet is afgenomen. Foekje bestond jarenlang toch nog als hardloopster, omdat ze deel uitmaakte van de Friese ploeg, en in die ploeg uiteraard de belangrijkste loopster was. Het komt in deze wedstrijd eindelijk tot een confrontatie tussen F&F, althans op de estafette. De wedstrijden vinden plaats op de Nenijsbaan in Rotterdam. Fanny loopt voor Sagitta, de ploeg die speciaal voor haar is opgericht door haar man Jan Blankers. Andere ploegen zijn Minerva, Celebes, Vlug en Lenig, AAC en AV. Hoewel het om een estafette gaat, kijkt het publiek vooral naar de rechtstreekse 'duels' tussen Foekje en Fanny. De rest is bijzaak, ook voor de pers.

De clubs lopen twee keer een 4 x 100 meter. Bij de eerste wedstrijd zijn beide kemphanen slotloopsters. Foekje krijgt het stokje twee meter voor Fanny overgedragen. Twee meter slechts voor de olympisch kampioene om te overbruggen. In Londen had ze zelfs zeven meter goedgemaakt. Maar Foekje gaf geen centimeter prijs. *De Volkskrant*: 'Fanny perste dertig meter voor de finish alles wat zij te geven had eruit. Maar voor haar trommelde Foukje in zegevierende roffel naar de finish.' In de relay zijn de dames startlopers. Fanny start vanwege de bocht enkele meters achter Foekje en opnieuw kan ze dus naar haar rivale toelopen. Precies gelijk geven ze het stokje over. Fanny heeft enkele meters goedgemaakt, maar pers en publiek hebben ook gezien dat Foekje Fanny niet aan zich voorbij liet gaan. De KNAU reageert verongelijkt in het bondsblad *Athletiekwereld*. In een halve pagina wordt met veel omhaal van woorden verteld dat Fanny met een reguliere achterstand was gestart en vier meter had goedgemaakt. Dat was op zich een juiste constatering, zij het dat Fanny in de riante positie was om naar Foekje te kunnen toelopen. Dat de KNAU daarbij alleen aan Fanny aandacht besteedt, zegt meer over de KNAU dan over de wedstrijd. Foekje is met Boukje Jongema, Melle de Jager en Imi Miedema 4 x 100 meter kampioen! Foekje heeft haar visitekaartje afgegeven.

Eind augustus '49 komt Foekjes internationale doorbraak, tijdens de drielandenwedstrijd Engeland-Nederland-Frankrijk in White City te Londen. Foekje zit in de nationale ploeg! Het is de eerste internationale dameswedstrijd sinds vijftien jaar. Onder tal van olympische sterren schittert Fanny door afwezigheid. Ze viert liever de verjaardag van haar zoontje Jan. Foekje kan Londen in haar eentje ook heel goed veroveren. Londen, terwijl haar familie en voorouders nooit buiten Groningen en Friesland waren geweest! Hoe vond Foekje het? 'Fijn,' zegt ze achteraf. 'We hadden een leuke ploeg en de reis was gezellig. Maar de kost beviel me niet zo best. Die rare plakjes aardappelen, met doperwtjes en komkommer. Nee, geef mij de Friese kost maar.'

'Fijn,' zei Foekje, in de bekende plattelandseuforie.

In Londen loopt Foekje zowel de 100 als de 200 meter. De 100 wint ze – tot grote ontsteltenis van de Britten – ‘Duizenden Britten rezen verbaasd op’ – met gemak van de grote favoriete Sylvia Cheeseman, de lachende atlete die net als Foekje de opvolger van Fanny Blankers is genoemd. De start op de sprint is vals, Foekje blijft als enige in de startblokken zitten. Na de tweede start nemen de Britse meiden direct de kop, maar halverwege heeft Foekje ze al te pakken en ze finisht in een tijd van 12,1. De 200 meter levert wel een verwoede strijd op tussen Dillema en Cheeseman, die Foekje tot op tien meter voor de streep voor weet te blijven. Foekje zet de eindsprint aan en wint met een meter voorsprong in een tijd van 24,6. Vanwege haar dubbelslag op de sprint verdient ze de eretitel ‘Athlete of the Match’. Cheeseman, die als tweede eindigde, liep een nieuw Engels record. Nederland wordt ten slotte derde. *De Volkskrant* schrijft: ‘Er waren twee Dillema’s nodig om Nederland naar de eerste plaats te brengen.’ De wissel op de estafette is zo slecht dat zelfs Foekje de achterstand niet meer goed kan maken.

Het thuisfront volgt de prestaties van hun kleindochter, dochter en zus via de radio. Muisstil hadden ze geluisterd naar dat vreemde gebrabbel op de radio. Ze spraken geen woord Engels en hadden geen flauw benul van het commentaar. Ze horen pas later via de Nederlandse nieuwsberichten dat Foekje tweemaal zegevierde in Londen. Of Foekje zenuwachtig was? ‘Helemaal niet,’ antwoordt ze, terug in Burum. ‘Ze hadden mij verteld dat de Engelse kranten me geen schijn van kans gaven, maar dat maakte helemaal geen indruk op me,’ zegt ze zelfverzekerd. ‘Ik kan ze best wel hebben, dacht ik. Nou, het ging best.’ Het ging best! De verslaggever telt als hij het huisje verlaat achttien medailles in het prijzenkastje aan de muur. Twaalf achter het glas en zes los eronder geprikt. Er is ook de lauwerkrans voor de ‘Athlete of the Match’ bij. Het seizoen kan helemaal niet meer stuk als de Vitesse-meiden op 12 september in Leeuwarden het Nederlandse record op de 4 x 200 verbeteren: 1 minuut 48,3. Foekje staat aan het eind van dit seizoen als derde sprintster op de wereldranglijst.

Foekje en Fanny hebben niet meer tegen elkaar gelopen sinds die dag in Rotterdam op de estafette. Foekje hoopt dat ze haar krachten nog eens kan meten met Fanny, want ‘op de Olympische Dag was ik namelijk geblesseerd’. Of ze zonder blessure op de 100 meter een kans had gemaakt, valt te betwijfelen. Heel Nederland, van Sappemeer tot Goes, zou dolgraag zien dat de twee titanen rechtstreeks tegen elkaar uitkomen. De pers en het publiek menen dat Fanny het niet aandurft. De KNAU probeert dat met een artikel in *Athletiekwereld* de kop in te drukken en spreekt van een goede verstandhouding tussen beide loopsters. De schrijver spreekt Foekje dan rechtstreeks aan op een toon die erg badinerend is: ‘Kijk eens Foekje, jij bent een alleraardigst sympathiek, Fries sportmeisje...’ Hij houdt haar dan in kleinerende Jip-en-janneketaal voor dat Fanny zich voorbereidt op het winnen van de vijfkamp in Brussel. ‘Nu eens hardlopen, dan weer hoogspringen, dan weer verspringen... Daarom,’ zo schrijft de KNAU, ‘heeft Fanny samen met haar man besloten zich niet leeg te lopen op de 200 meter.’

Maar velen weten wel beter! In Leeuwarden bijvoorbeeld zijn er pogingen een duel te organiseren. Jan Blankers laat echter in de wandelgangen weten dat Fanny ‘niet tegen meneer Dillema loopt’. De kranten vragen zich ondertussen openlijk af waarom Fanny verstopperij speelt en niet tegen Foekje loopt. Het mocht niet van Jan.

Het weekblad *Sportief* besteedt er ook aandacht aan: het valt ze op dat Fanny en Foekje zelden tegen elkaar lopen. Fanny heeft rust nodig, dat begrijpt het magazine heel goed, maar vraagt zich wel af waarom Fanny elke keer heel sterk loopt als Foekje er niet is.

‘En,’ schrijft het blad, ‘als Fanny dan toch niet tot rust komt, eist de sportieve plicht dat ze Foekje de gelegenheid biedt haar krachten met haar te meten, temeer omdat ze nu de op-een-na-snelste loper ter wereld is. Daar kan een geweldige stimulans van uitgaan. Fanny behoort het algemeen sportbelang boven het persoonlijke belang te stellen.’

Fanny is zo gepikeerd dat ze de Sportiefbeker die ze het jaar daarvoor van het blad had gekregen met een hooghartig briefje terugstuurt. Ze had rust nodig. De KNAU neemt het op voor Fanny en voor Foekje en houdt een tweestrijd af. De bond vindt dat beide vrouwen zich moeten sparen voor de Europese kampioenschappen aan het eind van de zomer. Het opdoen van wedstrijdervaring staat kennelijk nog niet in het trainingsprogramma in de jaren vijftig. Veel kenners menen dat Jan Blankers de onoverwinnelijke status van zijn vrouw wil beschermen. Maar intimi hebben Fanny in de wandelgang ook al horen snauwen: ‘Ik loop niet tegen een vent.’ Fanny en Jan Blankers velden daarmee een snoeihard oordeel. Ze waren ervan overtuigd dat Foekje een man was. In die opvatting stonden ze overigens niet helemaal alleen. Ook anderen uitten twijfels over Foekje en zagen een bedrieger in haar: een man in vrouwenkleren. Een achterneef die de familie regelmatig bezocht vertelde: ‘Ze was een vrouw natuurlijk, maar ik vond haar altijd wel wreed in de mond. Dat paste niet bij een jonge vrouw vond ik.’

De bond zal er zeker ook twijfel geweest zijn, zeker in kringen rond Jan Blankers, maar die is nooit in het openbaar uitgesproken. Gijs Takken, de atleet en latere directeur van de KNAU die de opkomst van Foekje van dichtbij meemaakte, weet zich anno 2007 te herinneren dat er bij de KNAU ook getwijfeld werd aan Foekje. ‘Velen twijfelden aan haar. Ze zag er heel mannelijk uit. Jan en Fanny vonden dat ook. Jan zei: mijn vrouw loopt niet tegen een man. Ik denk toch dat als velen twijfelen het geen zuivere koffie was. Het is terecht dat ze getest is.’ Gijs Takken behoorde tot de intimi van de familie Blankers. Hij kwam er regelmatig over de vloer. In 2007, negentig jaar oud, staat hij nog steeds achter het besluit om Foekje te onderzoeken: ‘Ze is toch later ook nooit getrouwd. Dat zegt genoeg. Het was misschien geen mooie vrouw, maar er zijn ook vrouwen die op karakter trouwen.’ De oordelen zijn nog steeds hard.

In de winter van 1949/1950 werkt Foekje hard aan haar techniek. Er valt nog wel wat te leren: sneller starten en de wissel op de estafette moet beter. Maar er is ook ijs en waar ijs is, is Foekje te vinden. Nog even heeft ze getwijfeld tussen atletiek en schaatsen, maar ze koos voor de sprint (Foekje: “schaatsen is trouwens veel vermoeiender”). Op 26 januari 1950 heeft Foekje materiaalpech in Drachten. Het levert een humoristisch bericht op in de *Leeuwarder Courant*:

‘Vlak voor de aanvang van de vrouwenrijderij in Drachten stond Foekje Dillema, die voor het eerst op de korte baan verscheen, met een hulpeloos gezicht te kijken naar haar rechterschaats waarvan zowel ijzer als hout was gebroken. Foekje had geen reserveschaatsen bij zich en het zag er dus even donker voor de Friese atlete uit. Doch op de korte baan heerst gelukkig een sportieve en behulpzame geest en Ike

Nienhuis bood Foekje spontaan een paar van haar reserveschaatsen aan. Foekje accepteerde deze dankbaar, maar de schaatsen konden haar toch niet tot grootse prestaties inspireren: 'Ik kan beter lopen,' merkte Foekje na haar nederlaag op.'

Op 1 februari heeft ze meer succes en wint ze een estafette voor paren op de ijsbaan van Kollum.

In maart organiseert Vitesse een trainingsloop in de bossen van Ypey over 1400 meter en zelfs dat brengt veel toeschouwers en pers op de been. Foekje wordt immers al in één adem genoemd met Abe Lenstra: 'Twee Friese topsporters die de naam van Friesland naar het buitenland uitdragen.' Foekje maakt van de training een wedstrijd. Met de woorden 'Dit hou ik nooit vol, het gaat me veel te langzaam' kiest ze het hazenpad, gevolgd door enkele andere dames die wel oren hebben naar een wedstrijdje. Foekje meldt zich als eerste bij de jury.

Veel later dan gepland start de nieuwe centrale training voor Friese uitblinkers. De subsidie komt te laat los en zo is de eerste training pas in mei, als het seizoen al begonnen is. Foekje komt onder de hoede van de begaafde trainer Tonus de Vries. Elke vrijdagavond trainen de uitblinkers op de ijsbaan in Leeuwarden. Maar hoe lang nog? In mei 1950 wordt Foekje ook opgenomen in de nationale estafetteploeg. Ze zal eens in de veertien dagen naar Amsterdam reizen. Ze traint in Amsterdam vooral op de lastige wisseltechniek. De damesploeg moet het record weer in handen krijgen, luidt de opdracht.

In de lente van 1950 is de Friese kampioene vol levenslust en wil ze aan Europa laten zien dat zij de snelste vrouw is op de 200 meter. Heel Nederland en vooral haar kleine wereld in Burum zouden dan aan de radio gekluisterd zitten. In augustus zijn de Europese Kampioenschappen in Brussel. Dat is de belangrijkste wedstrijd dat jaar. Er zijn op dat moment nog geen wereldkampioenschappen atletiek, die zijn pas in 1983 van start gegaan. Maar eerst was er natuurlijk weer een Olympische Dag in het Olympisch Stadion van Amsterdam gepland, en wel op 18 juni.

In Utrecht wint Foekje half mei een fraaie beker en een zilveren lauwertak. Ze levert opnieuw de beste prestatie van de dag, hoewel ze op de 200 meter de prikkel van elke tegenstand miste. De krant schrijft dat ze van haar 200 meter een 'gezondheidswandelingetje' maakte. Maar 5 juni is er een nieuw hoogtepunt: voor het eerst roffelt Foekje een 100 meter binnen 12 seconden op de grasmatten van Cambuur. 11,9 op een grasbaan en ze is even snel als Tollien Schuurman. 11,9 was ook de beste seizoenstijd van Fanny. Foekje is elke week goed voor een tijd van 12 seconden of sneller. Ook in Hengelo, waar Fanny weer eens verstek laat gaan.

Zestienduizend toeschouwers, onder wie koningin Juliana en prins Bernhard, komen af op de Olympische Dag in het Olympisch Stadion. Er staat veel atletiek op het programma en Foekje beleeft haar finest hour. Fanny blijft weer langs de baan staan, ze wil niet lopen op de 200 meter. 'Het is me te lang,' zegt ze, hoewel ze het nationaal record in handen heeft en het olympisch goud. Foekje kent haar zwakke start en acht zich niet goed genoeg voor de 100 yards die Fanny loopt. Foekje loot de ongunstige vijfde baan. Even voor de start gaat de zon schijnen en de beregende baan ligt er uitstekend bij. Als het startschot klinkt, gaat Foekje voor haar doen razendsnel weg en loopt zelfs al na honderd meter aan kop. De tweede honderd meter is haar specialiteit en Foekje wint met grote overmacht, opgezweept

door het publiek. Haar voorsprong bedraagt meer dan tien meter op nummer twee. Voor een uitzinnig publiek loopt Foekje een nieuw Nederlands record van 24,1, bovendien de op een na beste tijd ooit gelopen. Het wereldrecord staat al sinds 1933 op naam van de Poolse, later Amerikaanse Stella Walsh (postuum bleek dat ook Walsh een Y-chromosoom had). Foekje Dillema is de beste 200-meterloopster van de wereld. En Fannys record van 24,2 is met een tiende gebroken. Fanny is verslagen in het bijzijn van het Koninklijk Huis door een vrouw die acht jaar jonger is en dus meer toekomst voor zich heeft. De radiocommentator Frits de Bruyn zegt dat hij vijf minuten lang met zijn hoofd heeft zitten schudden en de hand voor zijn mond gehouden heeft uit verbazing over Foekjes krachtdemonstratie. Foekje is de sensatie van de dag. De kranten spellen haar naam in vette letters. 'Foekje Dillema's 200 meter hoogtepunt van Olympische Dag,' schrijft *de Volkskrant*, die al vooruitblijkt naar Helsinki 1952:

De prestaties van deze Olympische Dag wekken hoop en vertrouwen. Een hoop die vooral uitgaat naar de stoere Friezin Foekje Dillema. Foekje Dillema, wier bliksemsnelle groei vandaag een mijlpaal vond na een indrukwekkende rush: 200 meter in 24,1, een tiende sneller dan het Nederlands record dat toch op naam stond van niemand minder dan Fanny Blankers-Koen. [...]
Foekje's scherpe start, vrucht van hardnekkige oefening, werd het begin van een ren die alle concurrenten ondanks het hoge tempo het aanzien gaf van tweedeklassers. Als een eenzame figuur die zich had losgemaakt van alle andere lopers stootte Foekje Dillema over de baan; zó hard dat men stijlgebreken vergaf. Het nieuwe Nederlandse record – een halve seconde van het wereldrecord dat Stella Walasiewicz negentien jaar geleden vestigde – was het bewijs dat de zestienduizend kijkers inderdaad iets groots hadden gezien.

Het paginagrote artikel van de *Volkskrant* over de Olympische Dag besteedt slechts één zinnetje aan Fanny, die er toch ook twee afstanden won. Dat moet haar beslist dwarsgezeten hebben. Fanny was jaloers, eerzuchtig en wat erger is: ze kon absoluut niet tegen haar verlies. Maar Foekje was uiteraard dolblij. 'Ik ben blij dat het gelukt is,' zegt Foekje in de catacomben tegen de verslaggevers. 'Ik gaf mezelf een kans. Ik vond het prettig tegenstanders te ontmoeten die ik niet kende. Toen ik de vijfde baan lootte, dacht ik bij mezelf: probeer er wat van te maken.' Gevraagd of ze nog sneller kan op de 200 meter zegt Foekje: 'Ik zou zo denken. Als ik tegen sterke buitenlandse dames loop, moet het mogelijk zijn.' Foekje is strijdbaar!

Met haar nieuwe record is ze een directe bedreiging voor de toekomst van Fanny op de 200 meter. Het moet een enorme deceptie zijn geweest voor haar. Gijs Takken was jurylid bij deze wedstrijd en herinnert zich dat ook hij met al zijn twijfels over Foekje blij was met het nieuwe Nederlandse record. 'Nee, Fanny was dat niet natuurlijk, het was ook haar record dat sneuvelde.'

Toch is Fanny de eerste die Foekje komt feliciteren, maar ze is dan ook de meest aangewezen persoon om dat te doen. Ben van Meerendonk fotografeert de kus en beide titanen vervolgens als twee dikke sportvriendinnen. Maar ze kijken elkaar niet aan. Foekje heeft overmoedig haar linkerarm om de schouder van Fanny geslagen, waardoor haar schouders wat uit het lood raken. Fanny is namelijk iets groter. Ze hadden hun armen beter andersom over elkaars schouder kunnen slaan. Fanny houdt haar loopschoenen in haar linkerhand. Het moet een akelig moment zijn geweest voor Fanny, die zich niet graag liet

aanraken. Toch tovert ze een glimlach op haar gezicht, maar haar ogen lachen niet mee. In haar hoofd gaat niet veel goeds om. Het jachtseizoen is geopend. De 200 meter met een nieuw nationaal record was Foekjes zwanenzang, maar nog niet haar laatste wedstrijd. Ze nam in ieder geval groots afscheid voor de ogen van vorst en vaderland, ook al was dat afscheid afgedwongen door de Koninklijke Nederlandse Athletiek Unie.

Foekje loopt begin juli nog enkele wedstrijden in Friesland. Haar laatste wedstrijd is op 12 juli 1950 in Groningen, de dag voordat ze geschorst wordt. Vijfduizend toeschouwers komen op de wedstrijd in het stadspark af. Fanny is er ook, maar tegen Foekje loopt ze niet. Wel met Foekje op de 4 x 100 meter. Jan Blankers doet verslag in *De Telegraaf* van 13 juli:

‘Hoogtepunt bij de dames was de 4 x 100 meter estafette van de Nationale ploeg, in de samenstelling Xenia Stadt, Nel Vos, Foekje Dillema en Fanny Blankers, die op deze zware baan met 48,8 een bijzondere prestatie verrichtte.’

Foekje geeft het stokje over aan Fanny. Symbolischer kon haar laatste race niet zijn.

Als het gaat over de schorsing van Foekje Dillema wordt al snel beweerd dat ‘Jan Blankers achter de schorsing zat’. Niemand legt vervolgens uit hoe hij dat spel heeft gespeeld. Heeft hij zelf een gynaecoloog aan het werk gezet? Is hij naar het bestuur van de KNAU gegaan en heeft ze allen overtuigd dat Foekje kost wat kost buitengesloten moest worden? Vervolgens is er een gynaecoloog gezocht die wel bereid was dat spel mee te spelen? Wist Jan Blankers het voor elkaar te krijgen om een concurrente van zijn vrouw te uit te schakelen met medewerking van het voltallige KNAU-bestuur en de medische staf van een gerespecteerd ziekenhuis? De bedoeling van deze gedachte is dat er met Foekje niets aan de hand was en zij er ingeluisd is. Mogelijk was ze ook nog te onnozel om zich te verweren.

We zijn dol op complottheorieën, maar zoals bijna altijd geldt, blijven het theorieën. Het leek mij van meet af aan echter een onwaarschijnlijke veronderstelling. Bij de keuring en schorsing waren immers te veel mensen betrokken die helemaal geen belang hadden bij een schorsing van Dillema: het bestuur van de bond en de betrokken artsen uit het Westeinde Ziekenhuis in Den Haag. Deze complottheorie is dus niet alleen onvoorstelbaar, er is ook geen enkele concrete aanwijzing voor. Terwijl er diverse aanwijzingen zijn dat Foekje daadwerkelijk is afgekeurd.

Natuurlijk hoefde Foekje niet op enige sympathie te rekenen van het echtpaar Blankers. Ze noemden haar ‘meneer Dillema’. Jan en Fanny wisten zeker dat Foekje een man was. Jan liet Foekje bespieden in haar kleedkamer. Foekje kleepte zich doorgaans om in een washok of zelfs in een wc. Fanny die in opdracht van Jan door de naden van het kleedhok keek, heeft echter niks kunnen ontdekken. Ook Sylvia Cheeseman was ervan overtuigd dat Foekje een man was: “Ik kon maar niet van die mannen afkomen”, verzuchtte Sylvia Disley, geboren Cheeseman in 2008. Ze keek in een interview terug op Foekje die haar twee keer had verslagen tijdens de interland Engeland-Nederland-Frankrijk in White City te Londen augustus 1948. Mannen dansten kennelijk als muggen om Disley heen en hielden haar steeds af van een overwinning. Twee jaar eerder waren er de Françaises Claire Bressolles en Lea Caurila die beiden na hun sportloopbaan als mannen – Leon en Pierre - door het leven gingen. Ook zij versloegen Disley (in Oslo). Disley: “Foekje was niet alleen groot, ze had een stoppelbaard en een diepe mannelijke stem. En dat niet alleen, ze kleepte zich altijd om op het toilet.” Disley wist het zeker: Dillema was een man en veel medelijden had ze niet met

Foekje na haar schorsing: ‘Het is zo ontmoedigend om hard te trainen, je piek te bereiken om vervolgens verslagen te worden door een atleet met een stoppelbaard. Op mannelijke kracht – ik bedoel, ze was een man – won ze de 100 meter.’”

“Ze was een man,” een zin die op de lachspieren werkt. Maar bij Disley was er geen twijfel, ze was ervan overtuigd dat Dillema een man was. Net als Fanny Blankers-Koen. Blankers kwam nooit rechtstreeks tegen Dillema uit op de 200 meter. De favoriete afstand van Foekje, de sprintster die altijd eerst op stoom moest komen. Fanny ontweek Foekje op deze afstand, mogelijk uit angst verslagen te worden door het Friese loopwonder. Of het mocht niet van Jan, haar trainer. Hij was mogelijk bang dat een verlies op de 200 meter Fanny zou ontmoedigen. Haar faalangst zou voeden. Dillema was Blankers de baas op de 200 meter. Er bleef overigens voldoende te winnen over voor Fanny, die vier gouden medailles won op de Spelen van 1948 en uitgeroepen werd tot atlete van de 20ste eeuw door de Internationale Atletiek Federatie (IAAF).

De keuring en schorsing van Foekje

De dames uit het nationale team zijn in juni 1950 opgeroepen zich in juli 1950 te melden in het Westeinde Ziekenhuis te Den Haag voor een medische keuring. De keuring was door de IAAF verplicht gesteld voor de Europese Kampioenschappen op 23 augustus 1950. Dus ook de vrouwen uit de andere landenteams zijn opgeroepen voor een onderzoek. We weten sinds 2008 van de Britse atlete Sylvia Cheeseman dat het Britse damesteam in dezelfde maand is opgeroepen voor een keuring. Alle vrouwen zijn opgeroepen ongeacht het feit dat sommigen al moeder waren en dus al hadden bewezen dat zijn vrouw waren. In de eerder genoemde complottheorie zijn de andere dames slechts voor de vorm opgeroepen. Het ging tenslotte om Foekje, zij moest in de woorden van Harry Hofmeester - de verloofde van Ans Koning – kaltgesteld worden. Het lijkt er meer op dat er internationaal meer dames onder verdenking stonden en dat De IAAF heeft besloten daarom alle dames op te roepen. De keuring van Foekje stond gepland op zaterdag 8 juli 1950.

De medische keuring was een fysiek onderzoek uitgevoerd door een gynaecoloog. Puck Brouwer vertelde dat het bij het onderzoek 'om de onderkant ging en niet om de bovenkant'. Ze moest met opgetrokken benen in de verlosstoel plaatsnemen om zich te laten onderzoeken. "Benen wijd, spot aan", zei ze er gekscherend bij. Mogelijk ging het hier om de eerste verplicht gestelde geslachtstest in de geschiedenis van de Internationale Amateur Atletiek Federatie. Geslachtstesten waren al eerder uitgevoerd in 1936 tijdens de Olympische Spelen en ook Dora Ratjen de hoogspringster die opgevoed was als meisje vanwege ambigue geslachtsklieren, onderging een keuring van een IAAF-arts. Dat waren echter testen op de vrouwen die onder verdenking stonden, zoals Helen Stephens die overigens slaagde voor de test in 1936. Het Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde meldt in december 1936 dat drie Britse atletes hebben geweigerd om een gynaecologisch onderzoek te ondergaan.

In het gebruikelijke roddelcircuit op de atletiekbaan stonden veel vrouwen onder verdenking. Er waren zoveel stoere meiden op de baan dat er een ware klopjacht op 'bedriegers' ontstond. We kunnen de jaren na de oorlog rustig vergelijken met de jacht op doping nu. Ook van Fanny werd wel gedacht dat ze mannelijke kenmerken had. Fanny ging zelf ook voortdurend op jacht naar bedriegers. Zo bespiedde ze in Londen haar teamgenote Nel Karelse onder de douche en in opdracht van haar man bespiede ze ook Foekje.

Geslacht: X en Y

In de eerste zes weken lijken alle embryo's meisjes. Het geslacht wordt daarna bepaald door de geslachtschromosomen (genaamd X en Y) en door hormonen. Meisjes hebben twee X-chromosomen (XX) en jongens naast een X een Y (XY). Het Y-chromosoom bepaalt dat een embryo een jongen wordt. De eerste stap is dat de onzijdige geslachtsklieren van een embryo testikels worden (bij meisjes worden het eierstokken). De mannelijke hormonen zorgen vervolgens voor de verdere ontwikkeling tot jongen. Dat Y-chromosoom is van de sleutel tot het begrijpen van deze geschiedenis. Een chromosoom is overigens de drager van het erfelijkheidsmateriaal.

De eerste geslachtstesten waren fysieke onderzoeken. In de jaren 60 moesten alle atletes paraderen voor een commissie van drie gynaecologen: smalend 'de naaktparade' genoemd. In 1966 verplaatste het onderzoek zich naar het lab. Een beetje wangslim was voortaan voldoende. Ook het IOC sloot zich aan bij de verplichte test. Een geneticus ging op zoek naar het 'verboden' Y-chromosoom. Ongeveer één op de 500 topatletes heeft een Y-chromosoom en dat is veel meer dan de maatschappelijke frequentie. Ze zijn kennelijk goede sporters. Maar ze werden na een test altijd geschorst. We weten niet hoeveel vrouwen zijn afgekeurd, maar dat het om tientallen moet gaan, is duidelijk. In Nederland zijn minstens vier vrouwen geschorst. Ook Foekje had met haar Y-chromosoom nooit hebben mogen starten in de periode tot 2011.

In 1999 heeft het IOC de verplichte test afgeschaft. Het IOC behoudt zich echter het recht voor om in voorkomende gevallen een geslachtstest uit te voeren. Het gaat dan om atletes die 'onder verdenking staan'. De IAAF heeft op deze wijze naar eigen zeggen vijf vrouwen geschorst in deze eeuw. Caster Semenya was de laatste atlete in deze rij. Naar aanleiding van de felle protesten rond Semenya, heeft de IAAF de geslachtstest omgezet naar een testosterontest. Niet het geslacht is doorslaggevend maar de testosteronwaarde in het bloed van de vrouwelijke atleet bepaalt of zij mag starten of niet. Vrouwen met te hoge waarden kunnen na een behandeling gewoon weer starten, het maakt daarbij niet uit of er een Y-chromosoom in het spel is.

Mijn boek *Het verwoeste leven van Foekje Dillema* is niet alleen een levensbeschrijving van Foekje, maar ook een zoektocht naar het hoe en waarom van haar schorsing. In 2005 ging ik er vanuit dat Foekje zonder enige twijfel een vrouw was. In de gesprekken met haar oudste zus werd het gedurende de jaren echter duidelijk dat er wel degelijks iets mis was met Foekje: "een vrouw met een handicap," zei Aafke Dillema. Foekje werd niet alleen niet ongesteld, maar had ook had een lage stem, baardgroei en ze is niet lang na haar schorsing in het grootste geheim geopereerd aan haar klieren in het Academisch Ziekenhuis in Groningen. Niemand in de familie – zo vertelde Aafke - mocht van haar moeder weten wat er loos was. Niemand mocht Foekje opzoeken. De broers en zussen vonden de opname in het ziekenhuis hoogst geheimzinnig. In overleg met medisch specialisten groeide bij mij langzaam het besef dat deze operatie moest zijn gegaan om het verwijderen van mannelijke geslachtsklieren.

Foekje had een Y-chromosoom. En daar ligt de sleutel tot de oplossing van het mysterie. In 1950 kon een Y-chromosoom nog niet worden aangetoond. Men ging dus af op de fysieke gevolgen: testikels of testikelweefsel voelbaar in de lies. Het Y-chromosoom zorgt ervoor dat de geslachtsklieren van een embryo testikels worden. Hormonen zorgen vervolgens voor de verdere ontwikkeling in mannelijke richting (balzak en penis). Maar heel soms, gaat dat anders: er zijn wel testikels, maar de mannelijke ontwikkeling is daarna gestopt. Er komt een meisje ter wereld. Bij de geboorte is vaak niets te zien. Meestal ontdekt men bij het uitblijven van de menstruatie dat ze geen eierstokken, maar testikels heeft. Soms is er ook geen baarmoeder aangelegd.

Andere Tijden Sport heeft, in eerste instantie samen met mij, een documentaire gemaakt over Dillema. De NPS wilde daarbij zeker weten dat mijn veronderstelling over het Y-chromosoom klopte en heeft een forensisch laboratorium in Aken aan het werk gezet om

DNA uit dode huidcellen uit kleding van Dillema te onderzoeken. Het verhaal begon meer op een detective te lijken dan op een sportbiografie.

Wat maakte het forensisch onderzoek uitgevoerd door Kaye Ballantyne duidelijk? Ballantyne stelde vast dat er inderdaad een Y-chromosoom was. In vaktermen is in het DNA van Dillema y-chromosomaal DNA aangetoond. DNA dus dat alleen afkomstig kan zijn van een Y-chromosoom. Maar er was nog iets bijzonders: er waren meer X dan Y-chromosomen. Dat is vreemd. Een man heeft namelijk precies evenveel X als Y-chromosomen (XY), en een vrouw heeft alleen X-chromosomen. De onbalans van X en Y-chromosomen bij Foekje was dus opmerkelijk. Foekje kreeg één X van haar moeder en een Y van haar vader. Tot zover de feiten.

Meer X dan Y-chromosomen is niet alleen opmerkelijk, het verklaart mogelijk ook waarom uit die eerste eicel geen jongen is geboren. Er moet bij Foekje sprake zijn geweest van een bijzondere genetische opmaak. Die is ontstaan toen cellen fout gingen delen. Hoewel de invloed is van het Y-chromosoom op haar geslachtsontwikkeling belangrijker is, kunnen we voor de liefhebbers wel speculeren over deze bijzondere opmaak. Het is complex.

Het is belangrijk vooraf op te merken dat uit de medische literatuur over mensen met bijzondere genetische patronen blijkt dat elk geval uniek is. We kunnen wel proberen een vrouw 'op te bouwen' uit dode huidcellen, maar het blijft theorie. We weten het niet, niets is aangetoond. Voor het echte antwoord heb je levende cellen nodig.

De eerste cel was XY. Voorafgaand aan de deling verdubbelen de chromosomen eerst in XX en YY. Die verdelen zich over de moedercel en de dochtercel: beide krijgen XY. Er zijn dan twee cellen met XY. Die celdeling zet zich normaal gesproken zo keurig voort.

Bij Foekje is die celdeling niet gegaan zoals het hoort. De chromosomen zijn eerst verdubbeld in XX en YY, maar in een van beide cellen kwam XXY en dan blijft er een cel met de tweede Y over. Die cel is niet levensvatbaar. De XXY-cel is wel levensvatbaar en de chromosomen daarvan verdubbelen in XXXXY. Er zijn veel mogelijkheden voor de verdeling van XXXXY over de moeder- en dochtercellen: XXY en XXY bijvoorbeeld. Of XXX en XYY. De celdeling kan opnieuw instabiel zijn geweest. De onderzoekers veronderstellen dat Foekje uiteindelijk een fijnmazig weefsel van mannelijke en vrouwelijke lichaamcellen had. Een persoon met zowel XX- als XY-cellen. Maar XXY naast XX bijvoorbeeld kan ook. Het is jongleren met chromosomen, voer voor genetici. Terug naar het Y-chromosoom.

Het Y-chromosoom in Foekjes lichaamcellen had vrijwel zeker invloed op haar geslachtsontwikkeling. Foekje had kenmerken van beide geslachten. De onderzoekers veronderstellen dat in een van beide eierstokken wat testikelweefsel zat. In de genetica ook wel een true hermaphrodite genoemd. In medisch vaktermen ovotesticulair disorder of sexual development. Ik denk dat er meer aan de hand was. Wat testikelweefsel in een van de eierstokken kan namelijk niet via gynaecologisch onderzoek geconstateerd zijn in 1950. Bovendien zou Foekje daar zelf geen weet van hebben. Dat is dus een onwaarschijnlijk scenario. De onderzoekers hebben twee belangrijke aspecten genegeerd: de diagnose van de keuring c.q. de weigering van Dillema om naar de keuring te gaan en de geheimzinnige operatie aan haar klieren

Had Foekje twee ovotestes: een combinatie van een testikel en een eierstok? Ovotestes hebben de neiging in te dalen. Mogelijk had ze zelfs één of twee testikels voelbaar

in haar liezen. Ook Foekjes gevoeligheid voor testosteron kan een rol gespeeld hebben bij haar geslachtsontwikkeling. Al deze mogelijkheden zijn in de literatuur beschreven bij vrouwen met een bijzondere genetische opmaak (mozaïek). Daarbij zijn nog lang niet alle oorzaken van interseks-aandoeningen bekend.

Er zijn twee getuigenverklaringen dat de diagnose van de keuringsarts in 1950 'hermafrodiet' zou zijn geweest. Volgens de sportarts Rein Strikwerda en de atleet-bioloog Henk Heida was Foekje 'hermafrodiet' in lekentermen een 'kwee'. Overigens een gedateerde diagnose want hermafroditisme is geen kenmerk van de menselijke soort. We weten verder dat Foekje na de schorsing is geopereerd aan haar klieren. We kunnen dus veronderstellen dat de gynaecoloog in 1950 de gevolgen van het Y-chromosoom bij Foekje ook echt heeft waargenomen. Hij heeft geslachtsklieren gevoeld in haar lies. Door deze klieren was Dillema hyperandrogeen, dat wil zeggen: ze maakte veel meer testosteron aan dan andere vrouwen. Maar is Foekje wel gekeurd?

Op zaterdag 8 juli 1950 moet Foekje Dillema zich melden bij een gynaecoloog in het Westeinde Ziekenhuis voor een (geslachts-)keuring. Samen met de andere loopsters uit het nationale team. Fanny had op dat moment nog niet besloten naar de EK te gaan, mogelijk omdat ook Foekje van de partij zou zijn in Brussel.

In de eerste week van juli schrijft Foekje echter een brief naar het KNAU-bestuur dat zij niet naar de keuring gaat. Ze heeft bij het bestuur van de KNAU 'afgeschreven'. Dat blijkt uit de notulen van het bestuur die zich bevonden in de nalatenschap van Bart Kappenburg, een van de latere KNAU-bestuurders: "Foekje Dillema heeft afgeschreven voor de keuring". Het archief van de KNAU uit deze periode is volledig vernietigd. Het is dus een klein wonder dat er onlangs nog notulen van bestuursvergaderingen boven water kwamen. Uit de notulen leren we ook dat de keuring een bestuursaangelegenheid was en dus geen soloactie van de journalist Jan Blankers.

Op zaterdag 8 juli - de dag van de keuring - vergadert het bestuur van de KNAU samen met de Nationale Technische Commissie in Hotel Terminus te Utrecht. Op de agenda staat Foekjes afschrijving. Het bestuur besluit dat bestuurslid Tonnis de Vries - contact zal opnemen met Dillema. Mogelijk omdat hij als haar trainer, Foekje de volgende woensdagavond al in Groningen zal zien. In het bestuur staat hij ook het dichtst bij haar. Foekje mag zondag nog in Drachten lopen en woensdag nog met het nationale team in Groningen, de dag voor vertrek naar Frankrijk. Foekje Dillema is op donderdag 13 juli 1950 geschorst. Wat is er gebeurd tussen zaterdag 8 juli en donderdag 13 juli? In de notulen na 8 juli komt de kwestie Dillema niet meer aan de orde. Er is na 13 juli nooit meer geschreven over Dillema bij de KNAU. Toch ligt het volgende scenario het meest voor de hand:

Tonnis de Vries was de trainer van het nationale team. Hij moest op woensdagavond 12 juli als trainer van het nationale team aanwezig zijn in Groningen. Zijn team liep er op de sintelbaan van het Stadspark. Fanny en Foekje voor het laatst samen in de estafette. Voor De Vries was dat de gelegenheid om Foekje om opheldering te vragen over haar weigering. Omdat ze de volgende dag is geschorst, kunnen we veronderstellen dat Foekje heeft volhard in haar weigering. De Vries heeft dit woensdagavond terug gemeld aan het bestuur en er is vervolgens woensdagavond laat besloten dat Foekje geschorst zou worden vanwege haar weigering. Het bestuur heeft er toen geen gras meer over laten groeien.

Voordat ze geschorst kon worden, moest er eerst een vervanger zijn voor het toernooi in Frankrijk, omdat het landenteam door de schorsing van Foekje incompleet was. De keuze viel op Puck Brouwer, overigens de meest vrouwelijke deelnemster in het nationale team. Puck Brouwer is op donderdagochtend vroeg op haar werk gebeld met het verzoek zich aan te sluiten bij het nationale team. Ze kreeg vrij van haar werkgever en is halsoverkop via huis naar de trein gegaan. Toen dat eenmaal rond was, kon Foekje terug naar Burum gestuurd worden. Dat is zeer waarschijnlijk gebeurd in Hilversum, onderweg van Friesland naar Amsterdam. Hilversum was de woonplaats van vicevoorzitter Dijkstra, die bij de schorsing aanwezig was. De vragen die in het eerdere onderzoek onbeantwoord bleven, kunnen in dit scenario allemaal beantwoord worden. Waarom is er geen official naar Burum gegaan? Waarom is Puck Brouwer pas op donderdag verzocht zich aan te sluiten bij het team? Waarom is Foekje uit de trein gehaald? Was er geen betere manier?

Er is dus wel degelijk een official naar het noorden gegaan. Hij heeft haar nog niet geschorst omdat er eerst opheldering moest zijn over haar weigering. Er kon pas op woensdag laat - waarschijnlijk telefonisch - overleg zijn binnen het bestuur, zodat Puck Brouwer pas de volgende dag gebeld kon worden. Vervolgens is Foekje uit de trein gehaald omdat het bestuur vond dat ze voldoende kansen had gehad. Maar de wijze waarop Dillema geschorst is, is uiterst treurig. De geschiedenis van Foekjes weigering komt overigens wel in de Britse kranten terecht (mogelijk via De Telegraaf van Jan Blankers): *Dutch girl refuses to submit to sextest*. In Nederland was het allemaal not done om over zulke kwesties te schrijven.

Maar wat nu denken van de weigering van Dillema om naar de keuring te gaan? Het is belangrijk vooraf te stellen dat Dillema geen valsspeler was, haar genderidentiteit was vrouw. Ze is opgegroeid als meisje en leefde als vrouw. Mogelijk heeft ze gedacht: 'Dan maar niet naar de EK in Brussel?' Als Foekje er vast van overtuigd was dat ze in alle opzichten een vrouw was, was de keuring de uitgelezen kans om dat voor eens en altijd te bewijzen. Ze heeft die kans niet benut. De conclusie moet zijn dat ze zelf ook wel wist dat er iets met haar loos was. Mogelijk is ze al eens onderzocht in een ziekenhuis, omdat ze een verstoorde geslachtsontwikkeling had.

De keuring voor de EK kwam hoogst ongelegen. Het was voor haar welbevinden veel verstandiger geweest een blessure voor te wenden en het veld op die manier te verlaten. Maar door de schorsing vroeg iedereen zich tot aan haar dood af wat er toch aan de hand was. Foekje heeft de gevolgen van de weigering onderschat.

Schorsen was in de jaren 50 overigens niet ongewoon. Regelmatig werden sporters geschorst, bijvoorbeeld omdat ze de amateurregels overtraden. Maar ook wel omdat ze zich 'ongedisciplineerd' gedroegen. Zo is Sylvia Cheeseman in 1950 geschorst omdat ze veel te laat naar bed was gegaan op een boottrip naar Nieuw Zeeland. Dat was overigens niet eens haar schuld, omdat haar slapies de deur van de slaapcabine van binnen uit hadden afgesloten. De coach van Cheeseman – Ruth Taylor - was woest op haar pupil, vooral ook omdat ze dacht dat Cheeseman haar ook nog die avond had getrakteerd op een matrozenbedje (apple pie bed). Maar Cheeseman wist van niks. Later bleek dat enkele mannen aan boord het bed van Ruth Taylor hadden 'opgemaakt', omdat ze boos waren dat de leuke atletiekmeiden altijd zo vroeg naar bed moesten. Na protest kon de schorsing van Cheeseman overigens wel ongedaan gemaakt worden. Bij Foekje is nooit protest aangetekend, ook niet door de Friese afdeling van de Atletiekunie.

De KNAU heeft na de schorsing van Dillema alleen nog laten weten dat Foekje voorlopig rust moet houden op verzoek van de medische commissie. Dat was een gebruikelijke gang van zaken bij dergelijke schorsingen. De KNAU is vervolgens nooit meer teruggekomen op deze zaak. Er zijn ook nooit meer vragen gesteld. Er zijn geen bezwaren ingediend. Het jaarverslag meldt ook niets meer over de belangrijkste 200 meterloopster van 1950. Het archief is als gezegd vernietigd.

Was Foekje een vrouw? Daar moeten we een genuanceerd antwoord op geven. Haar genderidentiteit was vrouw: ze is opgevoed als meisje en voelde zich vrouw en leefde als vrouw. We moeten in dit geval haar genderidentiteit scheiden van haar biologische identiteit. Foekje had naast vrouwelijke ook mannelijke geslachtskenmerken. Foekje was uiterlijk vrouw, haar biologisch geslacht was daarmee deels in strijd. Fanny Blankers en Sylvia Cheeseman hadden dus wel een punt. Het vervelende voor Foekje was echter dat ze niet op enige sympathie van beide hardloopsters kon rekenen. Ze wilden haar kwijt.

13 juli 1950 is een kwade dag in de Nederlandse sportgeschiedenis. Op 13 juli 1950 reist Foekje vol goede moed van Friesland naar Amsterdam om zich aan te sluiten bij de nationale damesploeg. Foekje heeft er zin in. Sport is haar leven, ze wil winnen, ze wil reizen. En over twee jaar naar Helsinki! Samen met de andere dames reist ze naar Carcassonne in Zuid-Frankrijk reizen voor de interland Frankrijk-Nederland. Carcassonne is het land van de katharen, tussen de Pyreneeën en de Montagne Noire. Een reis waarover je droomt op het platteland van Friesland. Maar verder dan Hilversum komt Foekje niet. Twee KNAU-officials samen met Jan Blankers - die daar nooit had mogen staan - halen Foekje uit de trein en nemen haar apart in een hoekje van het station. Jan Blankers en Jo Moerman zijn de woordvoerders die haar meedelen dat ze geschorst is voor het leven. Volgens de getuigen die het gebeuren op enige afstand gadesloegen werd er grof opgetreden tegen Foekje. De drie mannen waren niet in staat de gevolgen van hun optreden voor Foekje in te zien. Foekje liep overrompeld terug naar de coupé en antwoordde op de vraag van haar team wat er aan de hand was: "Ze zeggen dat ik geen meid ben." Ze pakte haar koffer en verliet de trein met een enkeltje Buitenpost in haar hand. Niemand weet meer wat er verder nog gezegd is op het station. De betrokkenen zijn dood en hebben er nooit iets van prijsgegeven.

Ook de familie van Foekje weet niet wat er op het station is gezegd. Er is niet over gesproken thuis. De dames in het team spraken er wel allemaal schande van. Ze vroegen zich af waarom ze Foekje die dag helemaal uit Burum hadden laten komen om haar vervolgens in Hilversum de wacht aan te zeggen. En waarom was er geen arts of official naar Burum gegaan? Dat was een terechte vraag. Maar er is weldegelijk een official naar het noorden gegaan om met Foekje te spreken over haar weigering: Tonnis de Vries.

De Atletiek Unie heeft overigens op 13 juli 's ochtends vroeg een telegram naar Burum gestuurd. Het bericht kwam te laat. Dillema zat al in de trein toen het telegram in Burum werd bezorgd. De bond had alles overziend er verstandiger aangedaan om Dillema eerst gewoon naar Frankrijk te laten gaan.

De heren hebben haar op het kille station als oud vuil behandeld en weggestuurd. Haar teamgenoten waren diep geschokt. 'Wat er met Foekje is gebeurd is onmenselijk en schofterig,' zei haar trainingsmaatje Nel Karelse. Foekje stond ontgoocheld en door God en iedereen verlaten op het station van Hilversum. Haar leven, zo begreep ze zelf ook, was nu verwoest. Voor het geluk was ze toch al niet geboren en nu werd haar het laatste restje le-

vensvreugde ontstolen. Ze reisde terug naar Burum, de langste reis van haar leven. In de trein ontmoet ze de Groningse hardloper Evert Roffel aan wie ze verslag doet van haar schorsing. Ze was dus niet moederziel alleen in de trein. Wat ze gezegd heeft tegen Roffel is helaas ook niet door hem overgeleverd.

Wie nam het voor Foekje op? Vrijwel niemand. De enige krant die protest aantekende was de Waarheid die spreekt van 'een stuitend optreden van de KNAU'. Het had volgens de krant 'op geen pijnlijker manier gekund'. De krant tekent letterlijk protest aan - niet tegen het feit dat Dillema is afgekeurd - maar tegen de wijze waarop het is geschied. Niemand kon volgens de Waarheid 'de teleurstelling van Foekje peilen toen zij daar apart werd genomen'. De Waarheid was de enige krant die het opnam voor Dillema. De rest van Nederland zweeg, hoewel het getuige het bericht in de Waarheid wel degelijk bekend was dat Foekje op een brute manier de wacht was aangezegd.

Foekje kwam zeker een jaar het huis niet meer uit. De levenslustige, zelfverzekerde en strijdbare jonge meid veranderde op slag in een bange muis die weggroop in haar holletje in een van de verste uithoeken van ons land.

Foekje was beschadigd. Ze heeft zich niet verweerd tegen het brute optreden. Was ze niet assertief genoeg? Nee, dat was het niet. Foekje liet zich niet zomaar opzij zetten. In 1950 bijvoorbeeld reed ze mee in een schaatswedstrijd in Kollum. Een van de juryleden irriteerde zo erg dat ze hem bij zijn kraag greep, meesleurde naar de rand en hem over het dammetje de ijsbaan afgooide. Tot grote hilariteit van het publiek en de andere schaatsers.

Foekje kon zich echter niet verzetten tegen haar schorsing. Ze had mogelijk al snel begrepen dat het zinloos zou zijn. De schaamte over haar lichaam heeft haar weerhouden. Haar broers en zussen waren boos en raadden haar aan in verweer te gaan, maar dat was voor haar vier stappen te ver. Dat zou veel angst en schaamte oproepen hebben. Het was te bedreigend voor haar. Moeder Sybrigje heeft Foekje vervolgens in bescherming genomen, het was tenslotte haar dochter. In de familie sprak daarom niemand daarna meer over de kwestie, het werd een familietaboe. Foekje zelf was mogelijk dieper geschokt door wat er met haar aan de hand was, dan door de schorsing.

Is Foekje terecht of niet terecht geschorst? Als Foekje weigerde een verplichte seksetest te ondergaan, lag een schorsing zonder meer voor de hand. Men is ervan uitgegaan dat er wel degelijk iets met haar loos was. Foekje Dillema maakte inderdaad ook meer lichaamseigen testosteron aan dan andere vrouwen. Dat maakte haar sterker, mogelijk veel sterker. Met haar slechte looptechniek, kon ze op kracht de concurrentie aan. Maar is dat oneerlijk als je bedenkt dat alle topsporters genetische voordelen hebben? Daar selecteert sport immers op. Sport selecteert op uitersten. In 2011 trachtte de organisatie van de Utrechtse Marathon hardlopers uit Kenia te weren uit de competitie, omdat ook zij genetische voordelen hebben boven de Nederlandse competitie. Sprinters met roots in West-Afrika zijn ook niet te verslaan op de 100 meter. Maar in de competitie tussen mannen en vrouwen maakt testosteron vrijwel altijd het verschil uit. Foekje Dillema is naar de ongeschreven maatstaven van de IAAF en de KNAU afgekeurd. Een van de eerste vrouwen in een lange rij van vrouwen met een Y-chromosoom die geschorst zijn tot 2011. Hoewel we

het graag zouden zien, vormt Foekje geen uitzondering op de afgekeurde vrouwen in de sportgeschiedenis.

Maar schorsen is geen oplossing. Zeker in de sport mogen we niemand uitsluiten. Het is vernederend en discriminerend. Een oplossing kan zijn om sporters niet langer naar geslacht in te delen, maar naar testosterongehalte. Dat is niet alleen eerlijker, maar ook de vraag of je man of vrouw bent speelt dan geen rol meer. Toch is dit minder eenvoudig dan het lijkt, omdat niet alleen het testosterongehalte van belang is, maar ook de gevoeligheid voor testosteron. Niet iedereen is namelijk even gevoelig voor mannelijke hormonen. Je kunt bijvoorbeeld veel testosteron aanmaken, maar er vervolgens niet veel voordeel bij hebben. Voor sommige mensen is testosteron zelfs een overbodig hormoon.

Technisch gesproken had Foekje na haar operatie in Groningen weer toegelaten kunnen worden tot de vrouwencompetitie. Het testosteron dat ze toen aanmaakte zou zelfs tot onder de normale waarde voor vrouwen zijn gedaald, omdat ze alleen nog uit de bijnieren wat testosteron kon aanmaken. Terwijl andere vrouwen ook via de eierstokken testosteron aanmaken. Ze had dus naar de Olympische Spelen in Helsinki kunnen gaan. Een verplichte geslachtstest bestond er immers niet voor de Spelen van 1952. Maar had ze haar niveau kunnen handhaven na de ingreep?

De tijd van geslachtstesten voor vrouwen is nagenoeg voorbij. Sinds het onderzoek bij de Zuid-Afrikaanse atlete Caster Semenya zijn de regels voor de vrouwencompetitie door de IAAF en IOC bijgesteld. Het criterium is niet langer of je een mannelijk chromosoom hebt, maar je testosterongehalte als vrouw. En daar kun je wat aan doen! Als je dat wilt natuurlijk.

Eerst is er een onderzoek naar het testosterongehalte bij vrouwen die onder verdenking staan. Als dat gehalte in de mannelijke range ligt – groter dan tien nmol/L.- volgt er een medisch onderzoek (de oude geslachtstest), een diagnose en eventueel een behandelplan. Als de atlete ongevoelig is voor testosteron mag ze starten bij de vrouwen. Is de atlete wel gevoelig voor mannelijke hormonen, dan volgt het behandelplan. Daarna kan de atlete weer starten bij de vrouwen. Schorsen voor het leven is er niet meer bij. Niemand wordt meer buitengesloten, maar wel verplicht een medische behandeling te ondergaan.

Tot slot

Toch is er kritiek. En die kritiek is terecht. Vrouwen met een Y-chromosoom doen het bovengemiddeld goed in de sport, vooral op de hardloopbaan. Het maakt daarbij niet uit of ze gevoelig zijn voor testosteron of niet. Testosteron lijkt dus niet relevant voor het sportsucces van vrouwen met een Y-chromosoom. Wat wel? De meest waarschijnlijke verklaring is de anatomie van deze vrouwen. Ze zijn gemiddeld langer (+acht cm), slank en hebben proportioneel lange ledematen. Dat heeft ontegenzeggelijk voordelen. Zeker voor hardlopers en het is dus niet verwonderlijk dat we veel XY-vrouwen bij het hardlopen aantreffen. Maar dit laat ook de zinloosheid van de testosteronbepaling zien.

Bovendien is de discriminatie gebleven: bij mannen vindt geen testosteronbepaling plaats, hoewel het bekend is dat ook bij hen de waarden heel sterk uiteen kunnen lopen. Is daar dan geen sprake van competitievervalsing? Het is hoog tijd dat sportorganisaties stoppen met dergelijke geslachtstesten en al helemaal met het opleggen van een behandelplan aan vrouwen.

Omslagontwerp: Tommy Hopstaken

Omslagfoto: Max Dohle

E-pubvormgeving: Ron Zillig

Tekstredactie: Kinnema van Eik

Met dank aan Dr. Wilma Oostdijk en Carola van der Heyden.

Bronnen:

Dohle, Max. *Het verwoeste leven van Foekje Dillema*. De grootste tragedie uit de Nederlandse sportgeschiedenis. Amsterdam, 2008.

Köhler, Wim. *Sporters kenen geen vrouwen meer*. NRC-Handelsblad, 23 april 2011.

Een groot deel van het eerste hoofdstuk werd eerder gepubliceerd in *Het verwoeste leven van Foekje Dillema*.